

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Форма навчання: заочна

Кафедра: менеджменту освіти та педагогіки вищої школи

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ РОБОТИ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Виконала: студентка 2 курсу
спеціальності 073 «Менеджмент»

Наталія ГОЛУБ

(прізвище та ініціали)

Керівник:

канд.пед.н., доцент

Наталія ГОНЧАР

(прізвище та ініціали)

Рецензент:

(прізвище та ініціали)

Хмельницький – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	9
1.1 Науковці про організацію громадянського виховання як психолого-педагогічну проблему.....	9
1.2 Зміст та завдання громадянського виховання в умовах закладів дошкільної освіти.....	20
1.3 Аналіз фактичного стану досліджуваної проблеми	31
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ	41
2.1 Система роботи з громадянського виховання в закладах дошкільної освіти.....	41
2.2 Умови впровадження системи роботи з громадянського виховання в закладах дошкільної освіти.....	51
2.3. Практичні поради керівникам закладів дошкільної освіти щодо організації громадянського виховання.....	61
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Актуальність проблеми. На сучасному етапі реформування України відбуваються і зміни в системі освіти, особливістю якої є те, що вона спрямована на входження в освітній простір Європи. Головним аспектом розвитку кожної особистості, соціуму, країни є освіта, адже саме вона у XXI столітті висуває нові вимоги до кожного індивіда, рівня його освіченості. Глобальна та бурхлива зміна технологій, закріплення важливості постійного удосконалення людства обумовлюють збільшення ролі освіченості кожної людини.

Особливої актуальності набувають теоретичні дослідження та практичні розробки щодо освіти дорослих. Важкий перехід до нової системи соціально-політичних, економічних та правових відносин в Україні вимагає від кожної дорослої людини якісного нового знання, підходів, способів здійснення діяльності та організації своєї життя.

Зміни, що відбулися за останній час в Україні: політичні, економічні та соціальні, вимагають реформ у системі освіти, завдяки чому ефективніше реалізовуватимуться поставлені державою завдання у роботі педагогічних працівників і зростатиме духовний, інтелектуальний та громадянський потенціал суспільства.

Реформування сучасної освіти, прийняття нового закону України «Про освіту», розроблення Концепції Нової української школи, надалі НУШ, визначає новий зміст освіти, особливістю якого є орієнтування на потреби учнів, наскрізне виховання і формування патріота, який має власну активну позицію, оволодіває громадянською компетентністю для того, щоб бути ефективним в громадському житті країни та суспільства, досягати консенсусу в

різноманітних життєвих ситуаціях, вирішувати мирним способом будь-які конфлікти. Актуальні ідеї громадянського виховання закладено в контекст НУШ та затверджено на державному рівні в нормативних документах – Державному стандарті початкової освіти (2018), надалі ДСПО. Із зміною особливостей здобуття початкової освіти важливим є забезпечення безперервного розвитку особистості та наступності між кожним рівнем освіти, починаючи із найпершого – дошкільної ланки, в тому числі і в здійсненні громадянського виховання.

У зв'язку з реформуванням освіти та взаємодії усіх її рівнів, на сучасному етапі посідає важливе місце постійний розвиток та покращення професійної компетентності фахівців дошкільної освіти, у тому числі й вміння успішно впроваджувати різні системи роботи, для яких повинні мати високий рівень професійної підготовки й готовності до діяльності, щоб досягти стратегічної мети – сформувати всебічно та гармонійно розвинену особистість дитини, справжнього громадянина своєї країни.

Актуалізація та зміна світогляду життя людей, труднощі, з якими стикається суспільство України, потребує іншого бачення освіти і зміни парадигми у напрямі самоосвіти та самовиховання творчого конкурентоздатного фахівця. На сьогоднішній час в освітньому просторі відчувається важливість людських цінностей, яким надається пріоритет. Тому реформа освіти включає нові форми організації освітньої діяльності, мета яких полягає у створенні умов для навчання і виховання, за яких кожен успішно б розвивався і був готовий до творчого прояву власного «Я». Важливим при цьому є діяльність керівництва закладів дошкільної освіти, правильне спрямування роботи педагогів відповідно потреб сучасного суспільства.

Перетворення освітнього процесу у діяльність, яка є для кожного цікавою та завдяки якій кожна особа розкриває себе та формує у собі особистість, дозволяє організовувати використання різних технологій, систем роботи в тому

чи іншому напрямку, зокрема і громадянському, закладами освіти, в тому числі і дошкільними. Так, нормативно-правові документи закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» наголошують, що важливим завданням закладу освіти є виховання відповідальних громадян власної країни, починаючи з дошкільного віку.

Аналіз досліджень науковців, відомих педагогів допомагає визначити актуальні напрямки роботи з дітьми дошкільного віку на сучасному етапі розвитку України. В контексті сучасного стану країни, суспільства, і дітей, зокрема, життєвого досвіду, якого вони набувають під час військового стану, надзвичайно важливим є систематично та ефективно формувати громадянську компетентність у підростаючого покоління. Необхідність здійснення системного громадянського виховання визначається надбаннями індивіда, знаннями, вміннями та навичками, які знаходяться в стані постійної готовності до активізації в адекватних ситуаціях.

Проблемою є те, що процес навчання відбувається на рівні донесення інформації про певні аспекти життєдіяльності людини як громадянина суспільства, яка не є для неї достатньо важливою. Впровадження системи роботи з громадянського виховання не можливе без успішного керівництва роботою педагогів, тому робота керівника закладу дошкільної освіти є ключовим елементом, адже важливо, щоб педагоги ефективно підійшли до нових умов роботи. При цьому як і управління освітою, так і робота вихователя має орієнтуватися на особистість. Саме від роботи керівника, його взаємодії з педагогами залежить успіх впровадження розробленої системи роботи щодо здійснення громадянського виховання, яка ґрунтується на конструктивному діалозі, вільному обміні думками та забезпечує високу активність, ініціативність, творчість учасників освітнього процесу.

Окрім того, актуальність нашого дослідження визначається і суперечністю між соціальною потребою в глибокому оволодінні професійними знаннями, вміннями та навичками працівників закладів дошкільної освіти і наявним рівнем їх підготовки.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблема становлення та розвитку громадянського виховання здобувачів освіти розкривається в багатьох дослідженнях науковців. Дослідниками громадянського виховання можна назвати Г. Ващенко, О. Вишневського, О. Пометун, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін., які визначали його, як виховний процес, що полягає у формуванні громадянськості, сприятиме становленню національної гідності та гордості.

Сучасні науковці та вчені досліджують процес громадянського виховання та розкривають окремі його сторони. Ці дослідження мають кілька напрямків. Перший напрямок – здійснення громадянського виховання у вищій школі, до якого віднесемо І. Василенко (самоврядування як засіб виховання громадянськості у студентства), С. Гнатенко (формування громадянськості у студентської молоді), О. Хващевську (процес громадянської соціалізації студентів), І. Шоробуру (особливості громадянського виховання студентів) тощо.

Другий напрямок – громадянське виховання школярів: А. Бекірова (формування громадянської культури в молодших школярів), О. Красовська (виховання громадянської самосвідомості в учнів старших класів), Л. Мельничук (використання інтерактивних технологій здійснення громадянського виховання в загальноосвітніх навчальних закладах), О. Роговець (громадянське виховання школярів у взаємодії сім'ї та школи),

У напрямку дослідження педагогічних підходів щодо впровадження громадянського виховання в заклади дошкільної освіти розпочали роботу І. Луценко (морально-правові аспекти виховання громадянина), І. Скоморовська (громадянське виховання дошкільників засобами народознавства),

А. Харківська (громадянське виховання дітей дошкільного віку в умовах діджиталізації), Л. Хорунжа (здійснення громадянського виховання в умовах закладу дошкільної освіти) тощо.

Аналіз науково-педагогічних джерел дає підстави стверджувати, що проблема здійснення громадянського виховання у закладах дошкільної освіти досліджується в окремих аспектах, однак процес управління цією системою роботи є недостатньо розкритою.

Зважаючи на актуальність даної проблеми, ступінь її дослідженості визначено тему дипломної роботи: **«Управління системою роботи закладу дошкільної освіти з громадянського виховання».**

Об'єкт дослідження: організація громадянського виховання в закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження: система роботи з організації громадянського виховання в ЗДО.

Відповідно до об'єкта, предмета визначено мету та завдання дослідження.

Мета дослідження: розкрити теоретичні засади організації громадянського виховання в закладах дошкільної освіти та визначити особливості організації системи роботи в ЗДО з громадянського виховання.

Завдання дослідження:

1. Розкрити теоретичні засади громадянського виховання в закладах дошкільної освіти.
2. Проаналізувати фактичний стан проблеми організації громадянського виховання в ЗДО.
3. Розробити систему роботи з громадянського виховання в ЗДО.
4. Визначити умови впровадження системи роботи з громадянського виховання в ЗДО.

Методи дослідження. З метою вивчення теоретичних аспектів досліджуваного явища, визначення та обґрунтування умов впровадження

системи роботи щодо здійснення громадянського виховання в освітній процес ЗДО, особливостей роботи керівника при впровадженні системи роботи застосовано методи на теоретичному рівні – загальнонаукові методи (порівняльний аналіз психолого-педагогічних, методичних джерел і наукових праць дослідників, які вивчають процес громадянського виховання, аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація наукових підходів з проблеми дослідження, поданих у науково-педагогічній літературі, нормативно-правових та інструктивно-методичних документах). Метод узагальнення дав змогу охарактеризувати сутність громадянського виховання.

Апробація дослідження. Основні положення дипломної роботи апробовано шляхом участі у Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Студентська молодь у науці» (Хмельницький, 2023) та «Дошкілля в сучасному освітньому просторі: досвід, інновації, перспективи» (Кам'янець-Подільський, 2023). Основні результати дослідження висвітлено у 2 публікаціях: «Управління системою роботи закладу дошкільної освіти з громадянського виховання», «Управління системою роботи закладу дошкільної освіти з громадянського виховання».

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (71 найменування) та 4 додатків. Загальний обсяг дипломної роботи – 86 сторінок, з них основного тексту 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1 Науковці про організації громадянського виховання як психолого-педагогічну проблему

На сучасному етапі розвитку України як незалежної та вільної держави, гостро постає проблема згуртування суспільства навколо ідей державності, громадянських цінностей, актуалізується завдання виховання громадянськості як моральної риси особистості. Безперечно важливим є те, що виховання кожного індивіда відіграє важливу роль у сучасному світі, тому що усі мають вміти будувати суспільство на основі демократії та взаємодіяти між собою, керуючись її основними принципами та поважаючи права інших людей. Питання громадянської освіти на сьогодні є надзвичайно складним з огляду на ситуацію в країні та проголошення стратегічного курсу на входження України до Європейського Союзу.

Демократичне суспільство неможливе без розвиненої системи громадянської освіти та виховання. Важливим є створення громадянського суспільства, яке житиме в умовах демократії, починаючи з дошкільного віку. Громадянина та патріота власної країни потрібно рости з перших років життя. Громадянське виховання є елементом отримання дошкільної освіти, про що свідчать нормативно-правові документи – закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Державний стандарт дошкільної освіти БКДО в Україні, а також програми розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку, які використовують ЗДО.

Так, відповідно до Базового компонента дошкільної освіти – державного стандарту дошкільної освіти України визначено освітню лінію «Дитина в соціумі», яка включає громадянське виховання. Так, відповідно до методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти, що є Державним стандартом дошкільної освіти визначено, що ця освітня лінія передбачає засвоєння дитиною соціально громадянської компетентності, як складової особистісного зростання в період дошкільного дитинства, що характеризується здатністю проявляти особистісні якості, почуття, які визначатимуть любов до рідної країни, міста, села; можливістю та проявом бажання брати участь в подіях соціуму, дитячих колективах, які є доступними, зрозумілими та посильними для дітей, а також необхідні для того, щоб покращити суспільне життя. Завдяки цьому у дошкільників формується соціально-громадянська компетентність, яка характеризується наявністю ціннісного ставлення до самого себе, власних прав та прав інших людей, розумінням правил, яких потрібно дотримуватися під час соціально-комунікативної взаємодії з найближчими людьми та в суспільно-громадянському просторі. Вихованці, які мають сформовану вищезазначену компетентність, поважають культурні надбання власного народу, а також інших національних культур [69].

Організація громадянського виховання є сферою інтересів та досліджень багатьох педагогів та психологів, тому вважаємо за необхідне звернутися до їх напрацювань. Для початку розглянемо трактування дефініції «громадянське виховання». Звернувшись до словникових джерел відзначимо, що у педагогічному словнику С. Гончаренка поняття «громадянське виховання» полягає у «формуванні громадянськості як інтегративної якості людини, що сприяє тому, щоб особистість відчувала себе юридично, соціально, морально та політично дієздатною» [12, с. 75]. Відповідно трактувань вченого громадянськість включає моральність та правову культуру, основними ознаками

якої є самовідчуття щодо власної соціальної цінності, високий рівень дисципліни, внутрішня свобода, як така, несуперечливе та безконфліктне поєднання почуттів націоналізму, патріотизму та інтернаціоналізму. Варто підкреслити, що ціллю досліджуваного нами напрямку виховання є сформованість морального ідеалу у суспільства, прагнення жити в мирі та працювати на добробут та розвиток Батьківщини.

Концепція громадянського виховання особистості, яка була розроблена під час розвитку української державності, подає схоже трактування дефініції громадянське виховання і акцентує увагу на тому, що воно необхідне для становлення громадянськості, як якості, якою повинен володіти кожен усвідомлений громадянин України, тому що завдяки їй людина відчуватиме себе такою, що здатна діяти в різних моральних, соціальних, політичних та юридичних ситуаціях, знаходити вихід з проблем, що виникають завдяки розумінню своїх прав та їх ролі у власному житті [27, с. 7].

Проблема здійснення громадянського виховання не є новою. Вона досліджувалась багатьма педагогами, в тому числі Г. Ващенко, М. Грушевським, М. Драгомановим, А. Макаренком, В. Сухомлинським, К. Ушинським, Л. Щербаковою та ін..

Національно-патріотичні почуття повинні включати загальнолюдські принципи, які полягають у пошуку інтернаціональної правди, яка б влаштувала всі народи планети, про що писав відомий український філософ та вчений М. Драгоманов. Він наголошував на тому, що держава як суспільний інститут має забезпечити своїх громадян свободою слова, вибором праці, утворенням різних товариств та національною доступністю. Актуальними і на сьогоднішній час є його трактування та думки [18].

Гуманістичні засади громадянського виховання вперше були описані у праці українського педагога В. Сухомлинського, згідно з якою успішна та ефективна праця у шкільному колективі беззаперечно є першою і

найголовнішою умовою досягнення високого рівня громадянськості, тобто закладання фундаменту майбутньої громадянської позиції кожного вихованця [64, с. 285].

Видатний український філософ Г. Сковорода у своїх працях визначав основні характеристики громадянських дій людини у шкільному колективі, які характеризуються «додатковими можливостями учителя, який досконало володіє добродіями і гуманним ставленням до вихованців» [58, с. 270].

Пов'язував поняття «громадянського виховання» з національним український педагог Г. Ващенко. Він описував завдання національного виховання української молоді та звертав увагу на важливих напрямках роботи, які на сучасному етапі розвитку освіти є провідними напрямками роботи з сфері громадянського виховання, а саме: виховання патріотичних почуттів, громадянської гідності, поваги, гордості за свою країну та прагнення бути здатними захистити власні права та права оточуючих людей. Науковець наголошував на тому, що педагогічна робота повинна спрямовуватися на те, щоб виховати любов до свого народу та терпиме, толерантне, ставлення до інших, вразливе відношення до добра та зла, яке робить оточуюче суспільство. Не можливо не погодитися з тим, що ніхто не має права вирішувати певні проблеми, не враховуючи прагнення інших, а також формування вольових якостей в цвіті нації, а також рис патріотичного характеру, які в майбутньому забезпечуватимуть власний успіх та щастя рідної країни [5].

Щодо даної проблеми у сфері сучасних досліджень, то її досліджують І. Бех, О. Вишневський, Н. Косарева, В. Оржеховська, О. Пошетун, М. Рудь, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші. Для того, щоб сформувати громадянське суспільство, необхідно дотримуватися демократичних цінностей та принципів, вирішуючи ту чи іншу ситуацію в процесі людської діяльності. Громадянська особистість повинна вміти практично оцінити ситуацію, яка виникає у житті, визначити переваги та недоліки, відшукати безконфліктний спосіб рішення

проблеми, використовуючи при цьому власні думки, вносячи пропозиції, зауваження тощо. Підтвердження цьому знаходимо у наукових доробках І. Бурдейної, яка визначає основну мету громадянської освіти як «підготовку молоді до активної участі в соціальному житті, створення умов для розвитку особистості, яка зможе адаптовуватися до соціальних змін» [3, с. 135].

Громадянське виховання є невід'ємною складовою суспільства, тому що саме в інституціях соціуму відбувається процес становлення людини-громадянина, яка набуває необхідних для соціального життя рис характеру, зокрема таких як самосвідомість, відповідальність, патріотичність, вміння самостійно розвиватися та проявляти бажання побудувати громадянське суспільство на законах демократії. Так, зокрема, як стверджує психолог К. Чорна «в громадянському суспільстві потрібно займатися розвитком почуттів патріотизму, національної самоідентичності, свідомості, правової самосвідомості, політичної культури, моральних рис характеру та бережного ставлення до навколишнього середовища та людської праці» [68, с. 5].

Безсумнівно, громадянське виховання необхідно для того, щоб сформувати у кожного індивіда різні якості громадянина, до яких безумовно потрібно віднести гнучкість, повагу до цінностей та гідності кожної людини, самодисциплінованість, готовність стати на захист рідної країни, що, до речі, є надзвичайно актуальним у теперішній воєнний час. Справжній громадянин має поважати державні закони, а також верховенство права. Прикладом слугують дослідження О. Сухомлинської, яка у своїх працях акцентує увагу на провідній ролі громадянської освіти у вихованні дитини і для цього потрібно використовувати два педагогічних інструменти: навчальний, тобто педагог повинен спрямовувати роботу на формування необхідних компетентностей та знань. Щодо другого компонента, то він базується на процесі виховання, під час якого потрібно сформувати необхідні якості та риси [63].

Дослідниця акцентує увагу на тому, що в процесі здобуття освіти необхідно формувати громадянськість як «політичну соціально-психологічну якість, властивість поведінки індивіда» [63, с. 6]. У доробку автора визначено, що перед тим, як займатись дослідженням вивчення питання громадянського виховання в Україні та процесом його здійснення під час роботи з підростаючим поколінням, наукові дослідження спрямовувались на те, щоб опрацювати методологію даного напрямку роботи, зокрема було розроблено Концепцію громадянського виховання дітей та молоді [27] та Концепцію громадянської освіти [28], що стало основою майбутніх досліджень.

Не викликає жодних сумнівів те, що для того, щоб сформувати громадянські цінності у майбутніх громадян України, визначну роль відіграє педагогічна наука та практика, яка проводить різні експерименти, спостереження щодо вивчення того чи іншого питання. Так, В. Кизенко окреслює можливості розвитку системи громадянського виховання через координацію різноманітних освітніх організацій. Рівень громадянського виховання українців відрізняється від інших національностей тим, що ми маємо демократично та патріотично налаштовану молодь, яка на відмінну від інших не має політичної апатії, їй не байдуже, які рішення та заходи відбуваються в їхній державі. Суспільство, що має високий рівень громадянської вихованості характеризується соціально-моральними діями та вчинками [26, с. 35].

Безсумніву можна сказати, що важливим є сформувати моральні ідеали у кожного індивіда, який розумітиме, що його діяльність повинна спрямовуватися на розвиток суспільства загалом та країни в цілому. Підтвердження цьому знаходимо в праці В. Федяєва, який вивчав дану проблему з точки зору етнопедагогіки. Основними напрямками виховного процесу у суспільстві є спрямування діяльності на те, щоб сформувати фундамент дій справжнього громадянина, на основі якого кожен зможе відшукати і реалізувати себе та свої можливості в громадянського суспільстві [66].

П. Волошин наголошує на актуальності та важливості виховного процесу з молодшими школярами під час вивчення гуманітарних предметів. В дисертаційному дослідженні вченого описано негативні моменти, які відбуваються в процесі здійснення громадянського виховання, проаналізувавши які, варто визначити такі, як:

- відсутності цілісності та системності у вихованні громадянськості особистості, що забезпечується виховним змістом;
- застосуванням методів виховання громадянськості здійснюється частково;
- не відбувається використання підручників з виховною метою;
- навчальна функція не відіграє заохочувальну роль в освітній діяльності з молодшими школярами [9, с. 18].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності ЗВО є громадянське виховання, відповідно досліджень В. Бутенко, який наділяє освіту функціями, виконання яких наділятиме можливостями формувати громадянські якості студентській молоді. Розглянемо їх детальніше. Аксиологічна функція характеризується привнесенням в процес громадянського виховання підростаючого покоління цінностей, які характеризували зміст громадянськості. Щодо психологічної функції, то вона означає спрямування громадянських цінностей на закріплення на рівні конкретної особистості та набуття ними власного духовно-морального надбання. Комунікативна полягає у забезпеченні діалогу під час вирішення різноманітних громадянських проблем. Пізнавальна функція – це функція, необхідна для розвитку здібностей, знань, умінь та навичок, задоволення пізнавальних інтересів та потреб, створення умов для отримання інформації з питань громадянського виховання. Проведення та участь здобувачів освіти в різних видах діяльності, спрямована на зберігання та збагачення громадянських цінностей у житті та навчанні виконує організаційна функція. Збереження та розвиток цінностей громадянського суспільства

пов'язане з креативною функцією, яка сприяє залученню студентів до різних видів діяльності. Різноманіття функціональних можливостей громадського виховання сприяє різносторонньому вирішенню даної проблеми [4].

У дослідженні проблеми громадянського виховання учнівської молоді в ЗНЗ (загальноосвітніх навчальних закладах) П. Вербицька характеризує громадянське виховання як цілеспрямований процес спрямований на підготовку підростаючого українського покоління до життя у відносинах, які зазвичай складаються у суспільстві, в процесі різної соціальної взаємодії, а також активної участі та відповідальності в суспільних процесах, метою якого є формування громадянської компетентності як такої [6, с. 10].

Варто відзначити, що здійснення громадянського виховання є обов'язковим, оскільки соціум ставить це за одну із цілей виховання в закладі освіти, адже саме в ньому закладається база національних почуттів, зокрема, таких як гордість за свою країну, власну гідність, бажання бути вільним та незалежним, мати змогу, здатність та спосіб захистити власні позиції та погляди. А. Молчанова стверджує, що на сучасному етапі розвитку України потрібно так готувати підростаюче покоління, щоб в майбутнього воно могло розв'язувати питання та проблеми, які поставатимуть [38, с. 172].

Український вчений І. Бех у праці «Виховання особистості» характеризував громадянина як патріота власної держави і підкреслював, що громадянське виховання повинне спрямовуватися на те, щоб сформувати світоглядні та моральні якості, що сприятимуть розумінню власної цінності в суспільстві; здатність продукувати ідеї, формувати погляди, розвивати почуття, створювати емоції, на основі яких базуватимуться суспільні відносини. Тоді така людина зможе проявити мужність щодо здатності бути готовим захищати власну державу, її інтереси, берегти, цінувати та слідувати національним традиціям [2].

Сучасний виховний процес в закладі освіти будь-якого рівня має спрямовувати роботу на формування активної життєвої позиції, на чому акцентує увагу І. Кучинська, досліджуючи сучасні умови розвитку громадянської молоді. Безперечно, у кожного індивіда потрібно сформувати громадянську відповідальність, позитивне відношення до самого себе, та до оточуючих людей. Справжній громадянин повинен розуміти, що він залежить від того, що відбувається в державі, а також що перед ним постають завдання, виклики, відповідальність за власні діяння тощо [32, с. 58].

На думку Н. Волкової успішне здійснення громадянського виховання не можливе без дотримання важливих педагогічних принципів. Вважаємо за необхідне розглянути їх детальніше. Пер за все, необхідна гуманізація та демократизація виховного процесу, що полягає у рівноправності та при цьому ж різних обов'язках учасників виховання, а також адекватне та усвідомлене розуміння таких цінностей як щирість, доброта, милосердя тощо. Потребує спрямування освітньо-виховного процесу на самостійну активність та регуляцію здобувачів освіти, використання яких забезпечить успішне формування критичне мислення, почуття відповідальності за рішення, які учні самостійно приймають. Увесь виховний процес повинен організовуватися та відбуватися систематично, безперервно з врахуванням попереднього досвіду та з використанням тематичної та міжпредметної інтеграції, яка в обов'язковому порядку включатиме таких суб'єктів процесу виховання як сім'я, педагоги та освітній заклад загалом. Принцип культуровідповідності громадянського виховання відіграє провідну роль у формуванні справжнього патріота своєї країни, адже означає його поєднання з історією та культурою українського народу, його стародавніми звичаями та традиціями, а також тими, яких дотримуються по сьогоднішній день. Очевидно, що сформована громадянська культура під час освітнього процесу повинна тісно перелпінатися із загальнолюдською [8, с. 109-110].

Зважаючи на події, що відбуваються у сучасній Україні, можна зробити висновок, що громадянське виховання є важливою частиною здобуття дошкільної освіти і виступає одним із пріоритетним напрямків роботи з дітьми. Вихователь має познайомити дітей з їх правами та обов'язками, зокрема діти мають розуміти поняття «громадянство» та роль громадянина в державі. Така успішна діяльність має проходити з використанням особистісно-орієнтованого підходу, а також на основі гуманістичних та демократичних цінностей. Зокрема, І. Луценко у своїх дослідженнях характеризує необхідні умови виховання, які необхідні для формування справжнього громадянина з перших років життя, та описує «суб'єкт-суб'єктну модель взаємодії педагога з вихованцями, емоційно-ціннісне ставлення до них, як важливий аспект виховання почуттів власної гідності, визнання прав інших людей, справедливості та відповідальності у виконанні власних обов'язків» [35, с. 12-13].

Громадянське виховання дітей дошкільного віку як основу формування їх громадянської свідомості та активної громадянської позиції розглядає І. Скоморовська, яка у своїй праці описує громадянське виховання засобами народознавства. Важливу роль у даному напрямку роботи відіграють такі народознавчі засоби, як: рідна мова, використання народних ігор та іграшок, усної народної творчості, пісенного мистецтва, народних традицій, звичаїв та обрядів, народного календаря, народної символіки, декоративно-ужиткового мистецтва, родинної побутової культури [59, с. 89].

Формування громадянських почуттів відбувається під час забезпечення створення умов для підтримання інтересу дошкільників до їх оточуючих близьких дорослих людей, адже спочатку вони вбирають в себе ті якості, які мають позитивні характеристики, проявляють емоції, а лише потім з'являється можливість запам'ятовувати інформацію та оволодівати знаннями. Так, Т. Поніманська акцентувала увагу на тому, що громадянські почуття потрібно формувати в процесі вивчення таких понять як сім'я, рід, родина, краєзнавство,

вивчення історії рідної країни, міста, села, знайомство з традиціями та культурними звичаями, вивчення державних та народних символів України [47, с. 253].

Виховання громадянина має бути спрямоване на розвиток патріотизму, тобто любові до свого народу. І. Лисенко наголошує на важливості здійснення громадянського виховання уже починаючи з передшкільного віку, коли діти відвідують заклади дошкільної освіти. Така робота сприятиме успішному формуванню патріотичної свідомості, вмінню проявляти повагу до батьків, традицій, історії рідного краю, розумінню тому, до якого роду ти належиш, а також сприятиме вихованню дисциплінованості, бережного ставлення до природи та усього, що їх оточує, різнобічній культурній виховності тощо [34].

Отже, проаналізувавши наукову літературу, тлумачні словники, дослідження вчених, ми визначили проблему громадянського виховання та з'ясували його сутність, що полягала у формуванні громадянськості, що засновується на використанні моральних та правих норм, сприятиме ставленню національної гідності та гордості, а також розбудові громадянського суспільства. Проблема громадянського виховання простежується в дослідженнях П. Вербицької, Л. Дух, С. Ігнатенко, М. Козій, О. Кошопал, А. Панчук, О. Сухомлинської, К. Чорної та ін..

Аналізуючи праці науковців, ми побачили, що на сучасному етапі розвитку української освіти та України як вільної та незалежної держави важливим є здійснення громадянського виховання здобувачів освіти усіх освітніх ступенів, починаючи з отримання дошкільної освіти (ДО). Аналіз досліджень науковців засвідчив важливість організації роботи з дітьми дошкільного віку для успішного здійснення громадянського виховання. Його освоєння дошкільниками є результатом плідної роботи вихователя, тому дуже важливо забезпечувати в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти розвивальний потенціал середовища. Для цього варто ставити завдання та

добирати доцільний зміст роботи для здійснення громадянського виховання дітей дошкільного віку.

1.2 Зміст та завдання громадянського виховання в умовах закладів дошкільної освіти

На етапі дошкільного дитинства важливим є здійснення громадянського виховання, тому що воно орієнтоване на розвиток свідомого громадянина, патріота власної країни, людини з високими особистісними якостями та рисами характеру, світоглядом та способом мислення, вчинками та поведінкою, які спрямовуються на самостійний розвиток дитини.

Щоб досягнути таких результатів роботи, починаючи з періоду дошкільного дитинства вихователь має орієнтуватися на вимоги БКДО та програми розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку, за якою працює з дітьми. Підтвердженням важливості напрямку роботи по розвитку зв'язного мовлення з дітьми дошкільного віку є наявність у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні освітнього напрямку «Дитина в соціумі», де зазначено, що складовою змісту роботи з розвитку дітей дошкільного віку є громадське виховання.

Розглянемо детальніше змістове наповнення даної лінії державного стандарту дошкільної освіти щодо досліджуваної нами проблеми. Успішне освоєння освітнього напрямку «Дитина в соціумі» в закладі дошкільної освіти забезпечить сформовану соціально-громадянську компетентність, яка включатиме таке поєднання особистісних якостей, здатності спілкуватися та розміркувати в процесі взаємодії з оточуючим соціальним середовищем, знань та вмінь з конкретного напрямку роботи, яке характеризуватиме готовність майбутнього дорослого громадянина вміти проявляти власні якості, почуття до

рідної країни, а також можливість брати посильну по віку дітей участь в соціальних подіях, наприклад День міста, День незалежності, День Конституції України, День захисту дітей, День єднання, виховною метою яких є виховання громадянина-патріота, який бажатиме завжди покращувати суспільне життя [48, с. 16].

Державний стандарт передбачає сформованість знань у дітей старшого дошкільного віку про малу і велику Батьківщину, розуміння того, що кожен є громадянином цієї країни та суспільства, а також відіграє в ньому певну соціальну роль. Дитина зможе розповідати іншим про символи України, як державні (гімн, прапор, герб), так і національні (верба, калина, вишиванка, вінок) і, певна річ, розумітиме власну роль у соціальному середовищі [48, с. 17]. Емоційно-ціннісне ставлення полягає в тому, що дитина старшого дошкільного віку зможе показувати зацікавленість загальнолюдським цінностями, такими як повага та любов до України, громадянськими цінностями, які включають надзвичайно актуальні на сьогоднішній час повагу прав, честі та гідності інших, а також виконання власних обов'язків перед ними. Прояв тих чи інших почуттів дітьми повинен забезпечити розуміння того, що дитина володіє певними особистісними якостями та зможе продемонструвати почуття власної гідності, як громадянина України [48, с. 16].

Для досягнення соціально-громадянської компетенції вихователь у роботі з дітьми дошкільного віку користується діючими програмами розвитку, навчання та виховання дітей.

Відповідно до листа МОН України «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2022-2023 навчальному році» діючими варіативними програмами у сфері дошкільної освіти є: програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі», освітня програма для дітей дошкільного віку «Впевнений старт», освітня

програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина», програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування (Education Care)», комплексна програма для дітей раннього та передшкільного віку «Стежини у Всесвіт», програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» [49].

У кожній діючій програмі реалізуються завдання щодо громадянського виховання дітей передшкільного віку, які повинні виконувати педагоги у закладах дошкільної освіти. Вважаємо за необхідне здійснити аналіз деяких діючих програм.

Для початку розглянемо програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», яка розроблена відповідно державного стандарту дошкільної освіти. Зміст аналізованої нами програми передбачає всебічний розвиток кожної особистості, що відповідає вимогам БКДО. Для цього необхідно сформуванню такої розвивальний простір, який всіма способами сприятиме для того, щоб дитина отримала фундамент компетентностей, які необхідні для майбутнього дорослого життя, де кожен індивід зможе відшукати баланс між власними потребами та бажаннями, а також матиме власну активну усвідомлену життєву позицію щодо ситуацій, які утворюються в суспільному житті [70]. У програмі зміст освіти викладено за освітніми лініями, тому в контексті нашого дослідження варта уваги освітня лінія «Дитина в соціумі».

Зміст освіти з дітьми четвертого року життя базується на тому, що у них збільшується та розширюється життєвий досвід, а відповідно і їх зацікавлює більша кількість людей, ніж раніше. Вихованці молодшої групи можуть порівнювати українців з людьми інших національностей, а також знають, в якій країні вони проживають. Таким дітям уже доступна буде інформація про те, чим відрізняється культура і спосіб проживання людей різних національностей та з різних країн. У середній групі уже актуальною стає інформація про те, що на одній території, окресленій певними кордонами проживає народ однієї країни, а ми усі є українцями [70].

Основні освітні завдання щодо здійснення громадянського виховання з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку, які повинен вирішувати вихователь у ЗДО під час організації освітньо-виховного процесу мають бути спрямовані на те, щоб збільшити кількість інформації про інших людей, рідну Батьківщину, закласти початки доброзичливого та толерантного ставлення до інших народів та культурного довілля, яке оточує суспільство в кожній країні [70, с. 183].

Освітній процес з дітьми старшого дошкільного віку спрямований на формування поняття «народ», який проживає кожен у своїй країні, і, відповідно, має власну мову, традиції та звичаї. Вихователь повинен донести дітям, що за територією їх міста, країни, живуть інші народи, люди, мова яких відрізняється від нашої, мають інші звички в організації суспільного життя, Розширений пізнавальний інтерес до вивчення власної етнічної та державної приналежності, а також планомірна та постійно робота педагогів сприятиме тому, що згодом дошкільники знатимуть, що вони розмовляють українською мовою і відносяться до народу, що проживає в Україні, тобто є українцями [70, с. 276]. Серед основних освітніх завдань вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що вихователь має розширювати та узагальнювати наявні знання про суспільство, Батьківщину, Україну, народи світу, країни, які є на планеті, формувати моральні цінності. Зрозумілим є те, що потрібно пояснити дітям що таке родовід та зацікавити їх дізнатися інформацію про власний, що забезпечуватиме розвитку та вихованню патріотизму, прояву любові до рідного села, селища, міста, країни, пишатися її досягненнями. Кожна особистість має хотіти жити в мирі та добробуті, бути залученою до духовних цінностей українського народу [70].

Проаналізувавши програму «Я у Світі» можна зробити висновок, що програма хоч і орієнтується на освітні напрямки БКДО, проте не виокремлює соціально-громадянську компетентність, а лише соціальну. Але в освітніх

завдань з дітьми кожного вікового періоду простежуються завдання щодо громадянського виховання, проте не конкретизуються.

Рекомендована Міністерством освіти і науки України також програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», яка відповідає стратегічним завданням дошкільної освіти, вирішення яких має забезпечити успішне та ефективне використання особистісно-орієнтованої моделі дошкільної освіти, яка допоможе заохотити дітей до дотримання та збереження громадянсько-моральних цінностей, традицій українського народу та побудови в них цілісної картини світу. В освітній лінії «Дитина в соціумі» представлені такі розділи, як: «Формування основ духовно-моральних якостей», «Народознавство», а у середньому та старшому дошкільному віці також додано розділ «Основи правової культури», що потребує детальнішого розгляду [51].

Для того, щоб вирішити поставлені програмою завдання під час здійснення освітньо-виховного процесу з дітьми молодшого дошкільного віку, педагогам потрібно заняття та інші форми роботи планувати так, щоб сформувати у них поняття «добре-погано», а також виховувати бажання бути самостійними у своїх діяннях, проявляти доброзичливість, гуманність, товариськість, чуйність у відношенні до інших, закладати основи стриманої поведінки та необхідної дистанції в конкретних ситуаціях, які цього потребують [51, с. 8].

Щодо середнього дошкільного віку, то автори програми також пропонують продовжувати спрямовувати свою роботу на формування справжнього громадянина України. Діти цього віку повинні навчитися мати моральну позицію в тій чи іншій ситуації, яку моделює педагог і демонструвати позитивні почуття по відношенню до своїх рідних, близьких та друзів. У своїй роботі вихователям також рекомендовано закладати основи правової культури, зокрема трактування понять прав та обов'язків, життя як найголовніша цінність що є кожної людини, виховувати бажання бути відповідальним громадянином

села, міста, країни; формувати впевненість та гідність, розуміння того, що держава у своїх обов'язках має захист прав дитини [51, с. 120].

Аналізуючи освітні завдання з дітьми старшого дошкільного віку, відзначимо, що навчальний матеріал значно розширюється, і вихованцям старших груп уже стає доступним розуміння понять авторитет та людських чеснот. Вони навчаються розрізняти загальнолюдські цінності, позитивні та негативні якості, усвідомленіше підходять до розуміння власних прав, свобод та обов'язків, а також того, що спілкування з іншими вимагає толерантного ставлення. Педагоги мають збільшувати об'єм інформації про Україну, а також спрямовувати роботу на те, щоб вони набули досвіду усвідомлених дій та правомірної поведінки [51, с. 189].

Отже, як бачимо, у програмі «Українське дошкілля» вказані завдання, елементи яких стосуються громадянського виховання у кожній віковій групі, а також детально розписані та конкретизовані показники компетентності дитини щодо соціально-громадянської компетенції.

Вважаємо за необхідне розглянути програму освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування», яку розробили у відповідності до оновленого Державного стандарту дошкільної освіти в Україні від 2021 року. У ній не лише оновили сутність освіти, а й стандартизували вимоги щодо освітньо-виховної роботи з дітьми кожної вікової групи [50]. Дана програма визначає освітні напрями відповідно до державного стандарту, а також подає психологічну характеристику дітей, завдання розвитку, зміст та форми освітнього процесу відповідно до кожного освітнього напрямку.

Розглянемо змістове наповнення четвертого року життя щодо здійснення громадянського виховання. Вихователь має формувати емоційно-ціннісне відношення до загальнолюдських цінностей в процесі того, як дитина проявляє інтерес до тієї чи іншої ситуації. У молодшій групі діти вивчають поняття «сім'я» та намагаються проявляти свої почуття не лише з використанням слів, а

й за допомогою міміки та жестів. Вихователі закладають фундамент основ емоційної саморегуляції та формують здатність контролювати негативні емоції та навчають розуміти причини їх прояву [50, с. 139].

Формування соціально-громадянської компетентності дітей п'ятого року життя буде успішним якщо вихователь вчитиме їх правил поведінки у громадських місцях, формуватиме розуміння понять «Батьківщина» та «мала батьківщина», їх відмінності, а також розвиватиме зрозуміле для дітей значення формування хороших взаємин та порядку навколо себе та в колективах, які їх оточують. Тому потрібно спрямовувати роботу на усвідомлення поняття «моральні норми» та їх значення під час формування відносин між хлопчиками та дівчатками, а також вміння показувати любов, турботу, повагу до інших, контролюючи негативні емоції та пояснюючи їх причини. Також важливо сприяти розвитку цінісно-емоційного ставлення дітей середнього дошкільного віку через залучення їх до діяльності з іншими дітьми та дорослими, проживаючи спільні переживання в процесі здійснення різних видів діяльності, а також формування меж допустимої поведінки та розуміння необхідності дотримуватися різних видів дистанції під час спілкування з соціумом [50, с. 222].

Щодо роботи з дітьми шостого (сьомого) року життя, то варто використовувати вихователями, батьками чи іншими дорослими власний приклад відношення щодо висловлення власних думок дітьми щодо конкретних ситуацій та подій, що сприятиме формуванню ціннісно-емоційного відношення до того, що кожна особистість є важливою частиною будь-якого колективу чи суспільства, загалом. Діти, які мають сформовану соціально-громадянську компетентність, цікавляться історією Батьківщини, її звичаями та традиціями, проявляють зацікавлення, толерантність, повагу до інших національностей, з цікавістю взаємодіють з ними, захоплюються народними ремеслами та із задоволенням їх досліджують. Вихователі доносять дітям розуміння того, що у

світі є багато мов, людей, національностей, до яких потрібно відноситися з повагою, формують навички проявляти турботу та вирішувати конфлікти мирним способом; спонукають до того, щоб брати активну участь під час прийняття певних рішень, як по відношенню до конкретної дитини, так і до колективу, в якому вона знаходиться тощо [50].

Отже, важливо підкреслити, що у проаналізованій нами програмі простежується робота з дітьми відповідно до нового БКДО, тому і виокремлені особливості роботи з дітьми щодо формування соціально-громадянської компетентності. Важливим є те, що у ній визначені показники засвоєного змісту. Програма є інтерактивною та сучасною, досить таки практичною, конкретизованою у роботі з дітьми дошкільного віку, адже у ній зазначені не лише завдання освітньої роботи, а й вікові можливості дитини щодо даного напрямку, показники засвоєння змісту щодо громадянського виховання кожного вікового періоду.

Освітня програма «Впевнений старт» позиціонує себе, як програма, що спрямована на досягнення психологічних якостей дошкільної зрілості та особистісного зростання та розроблена відповідно вимог БКДО. Основна мета успішного її використання потребує зусиль дорослих, для того, щоб навчити дошкільника взаємодіяти з його оточуючим середовищем за допомогою використання дитячої діяльності, яка спрямована на формування життєвих компетентностей, необхідних для майбутньої психологічної зрілості [41, с. 4].

Одним із напрямків роботи у сфері пізнавально-дослідницької діяльності є «у світі людей», де авторський колектив наголошує на тому, що діти повинні знати не лише про український народ, а й про інші етноси, які маю власну культуру, традиції та звичаї; формувати бажання розуміти інших, поважати їх та проявляти доброзичливість під час спілкування з ними. Особистісний розвиток передбачає роботу над ціннісно-емоційним ставлення дошкільників до власного життя, людей, які її оточують, соціального середовища, регулюючи власну

поведінку, використовуючи особистісні риси та якості. Щодо основних освітніх завдань, то в контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що вихователі розвивають у дошкільників інтерес до діяльності як громадянина суспільства та впорядковують знання щодо власних особистісних якостей. Педагог повинен завжди розвивати у дітей соціальні навички, які сприятимуть їх спілкуванню з іншими особистостями, вмінню слухати інших, співчувати, допомагати, проявляти себе в ситуаціях, які виникають, усвідомленню виконання тих чи інших дій по відношенню до себе, однолітків чи дорослих у відповідності до затвердженим суспільством норм та цінностей [41].

Як бачимо, програма більше орієнтує на особистісний розвиток дитини, що безумовно є важливим для успішного формування громадянина країни, патріота, високоморальної особистості. У ній немає конкретизації завдань щодо громадянського виховання дітей, так як це розроблено та описано в інших проаналізованих нами програмах.

В контексті дослідження питання змісту та завдань громадянського виховання потребують уваги парціальні програми виховання дітей дошкільного віку.

Так, для формування майбутнього громадянина України, формування повноцінної національно-свідомої особистості науковці рекомендують до застосування програму «Україна – моя Батьківщина» [22]. Програма спрямована на роботу з дітьми п'ятого та шостого років життя. Розглянемо детальніше роботу з кожною віковою групою.

Завдання освітньої роботи з дітьми п'ятого року життя включають збільшення знань дошкільників щодо таких понять як «сім'я», «рід», а також їх активна участь у подіях, які покращать життя закладу дошкільної освіти, що відвідує дитина, а також знайомство з такими поняттями, як «права та обов'язки», розуміння значення їх використання у власному житті [22, с. 20-21].

Щодо роботи із дітьми старшого дошкільного віку, то педагогам пропонується продовжувати працювати над проблемами, розпочатими в середній групі, розширюючи обсяг знань історією роду та детальнішою інформацією про права дитини, їх види та обов'язки, які вони мають виконувати. Дітям розповідають про досягнення закладу освіти, який вони відвідують, працівників чи їх однолітків, навчають пишатися ними та заохочують до активної участі у житті закладу [22].

Відповідно до програми, виховання дітей патріотами, а отже і справжніми громадянами України полягає у тому, що потрібно навчити використовувати під час практичної діяльності їх знання про Україну, рідний край, його історію; здійснювати роботу над формування національної свідомості та ідентичності, щоб у майбутньому кожен міг забезпечити безпеку рідного краю, усвідомлюючи це з позиції справжнього громадянина [22, с. 60].

Актуальність даної програми визначена конкретикою для педагога як у завданнях, так і в змісті освітньої роботи в закладі дошкільної освіти. Важливо відзначити, що у ній важливу роль відводиться батькам як учасникам освітнього процесу, що здійснюють виховання власної дитини як справжнього громадянина, патріота. Програма чітка, лаконічна, конкретизовано та охарактеризовано кожне завдання щодо національно патріотичного виховання дітей.

Елементи громадянського виховання представлені у програмі «Зерно любові», що спрямована на духовний та моральний розвиток і створена для реалізації освітніх напрямків «Особистість дитини» та «Дитина в соціумі». У ній конкретизовано освітні завдання із змістового напрямку «Соціально-комунікативної компетенції». Вважаємо за необхідне здійснити її аналіз, оскільки вона відіграє важливу роль у формуванні громадянської свідомості та культури.

У молодшій групі дітям необхідно вчитися розрізняти такі дефініції як «добро» та «зло», а також проявляти у спілкуванні з однолітками та в ситуаціях, які виникають співчуття, милосердя та інші загальнолюдські чесноти. В дітей п'ятого року життя потребує формування форм моральних рис, підведення до розуміння того, що у кожного має бути власна позиція щодо тієї чи іншої ситуації, яка виникає. Педагог має стимулювати діяльність переповнено добротою та милосердям, турботою, і звісно розвивати доцільні емоційно-ціннісні орієнтири вихованців. Узагальненням та систематизацією вищеперерахованих знань необхідно займатися у старшому дошкільному віці, а також вчити дітей бути вдячними та вміти проявляти подяку по відношенню до інших, адекватно сприймати думку інших та реагувати на неї відповідно моральних правил та норм, аналізувати власні негативні дії, вчинки, ставлення [22].

Відповідно до поставлених завдань, у програмі визначено показники компетентності дитини кожного вікового періоду. Варто звернути увагу на те, що у другій частині програми подано методичні рекомендації щодо впровадження програми в ЗДО, визначені форми і методи роботи з дітьми, а також тематика занять та програмові завдання для кожної вікової групи.

Отже, для досягнення завдань програми, здійснення громадянського виховання, формування соціально-громадянської компетенції, відповідно вимог Базового компоненту дошкільної освіти України, варто використовувати найефективніші програми, на основі яких планувати роботу з дітьми дошкільного віку. Як бачимо, у кожній діючій програмі, що рекомендована МОН України, безпосередньо чи опосередковано визначені завдання та зміст роботи щодо організації освітнього процесу щодо громадянського виховання. Громадянське виховання є актуальним напрямком роботи на сучасному етапі, і потребує різнобічного дослідження, про що свідчить ситуація в країні. Для успішної роботи з дітьми повинен бути закладений ефективний фундамент

високого рівня розвитку громадянськості у дорослому оточенні вихованців, як вдома, так і в ЗДО. Вважаємо за необхідне дослідити особливості здійснення громадянського виховання в ЗДО та професійну підготовку педагогічних працівників для успішної реалізації поставлених завдань.

1.3 Аналіз фактичного стану досліджуваної проблеми

Вивчення проблеми організації сучасного освітнього процесу в закладі дошкільної освіти вказує на вирішення ряду питань, зокрема інтенсивності та ефективності навчання. Ефективне здійснення будь-якого напрямку роботи у процесі виховання дітей дошкільного віку буде за умови комплексного підходу до організації виховного процесу, зокрема і успішної організації громадянського виховання, в тому числі планомірної підготовки вихователів до здійснення досліджуваного напрямку роботи та методичного забезпечення з даного напрямку роботи.

В контексті нашого дослідження доцільним буде розгляд питання здійснення громадянського виховання в сучасному ЗДО. Так, відповідно досліджень В. Якубенко необхідно здійснювати планомірну та систематичну роботу щодо виховання справжнього громадянина, результатом чого буде сформована така особистість, яка поважатиме традиції та звичаї своєї нації, як такої, плекатиме та оберігатиме їх, усвідомлюючи зв'язок минулого з теперішнім та їх вплив на майбутнє [71, с. 12].

Н. Рогальська наголошує на тому, що роботу щодо формування громадянина необхідно починати в період дошкільного віку, адже саме тоді починають формуватися зачатки свідомості та самосвідомості, основні якості характеру дитини, що визначатимуть її особистість. В даний період діти здатні

усвідомлювати себе, своє місце в соціумі, навчатися здійснювати керівництво моральними нормами та діяти відповідно законів суспільства [54].

В сучасному закладі дошкільної освіти С. Стаєнна характеризує педагогічну роботу з громадянського виховання. Ознайомившись з її дослідженнями, можна зробити висновок, що вихователі повинні інтегрувати знання явищ суспільного життя, народознавчу інформацію, мистецькі засоби. Безперечно, не можливо не погодитися з важливістю використанням трудової діяльності, спостережень за іншими, ігрової діяльності як провідного виду діяльності дошкільного дитинства. Оскільки діти часто наслідують дорослих, то потрібно пам'ятати, який приклад вони подають своїм вихованцями та завжди корегувати та контролювати свою поведінку, вчинки, слова тощо [62].

Здійснення громадянського виховання як елементу формування гармонійно розвиненої особистості дошкільника передбачає використання суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихователя з вихованцями. Вивчаючи суб'єкт-суб'єктну взаємодію в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти, В. Желанова зазначає, що у такий спосіб співробітництва між дітьми та дорослими відбувається процес діалогічно-творчого об'єднання для того, щоб мати змогу займатися самостійний розвитком та вираженням власного «Я» усіма учасниками освітнього процесу, а також виявлення та реалізації їхніх кращих духовних якостей і творчого потенціалу. Воно сприятиме позитивному ставленню дитини дошкільного віку до педагогів ЗДО в освітньому середовищі, творчому об'єднанню однолітків, успішному становленню позитивних рис громадянина України» [20, с. 73].

Розвиток подій в Україні, становлення її як держави, аналіз діючих програм навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку визначають основне завдання у практиці роботи ЗДО, а саме – виховання любові до Батьківщини, українського народу, національної самосвідомості, гуманістичної моралі. Актуальною проблемою є виховання маленьких громадян країни, які

набувають розвинених громадянських цінностей та чеснот. Компоненти громадянського виховання відносять до різних видів виховання, зокрема:

- патріотичне – формування патріотично-вихованої особистості, яка здатна до свідомого соціального вибору;
- моральне – формування початкових уявлень про норми моралі, що регулюють ставлення людини до інших людей, до самої себе, їх перетворення у засоби самостійної регуляції поведінки та стосунків з оточуючими людьми;
- правове – сприятиме соціальному становленню вихованців, утвердження в її свідомості гуманних принципів, втілених у праві, підвищенню її громадянської активності;
- соціальне – необхідне становлення вмінням керувати своєю поведінкою та способами спілкування, здатністю вибору адекватної поведінки, орієнтації в нових обставинах, відчуттям свого місця серед інших людей [43].

Звернувшись до інтернет-джерел, ми познайомились з досвідом роботи Миргородського ЗДО №2, який уже кілька років працює над проблемою громадянського виховання дошкільників. У своєму досвіді роботи вони описують різні форми роботи з дітьми, зокрема:

- спеціально організовані тематичні заняття «Батьківщина в нас одна», «Мої права та обов'язки», «Історичні цікавинки», «Конституція України в моєму житті», «Державна символіка України», «Мандруючи глобусом»,
- тематичні вечори, виставки, свята та розваги «Моя країна – Україна», «Рідне місто», «Моя барвиста Україна»;
- тематичні екскурсії на території ЗДО та поза його межами, в тому числі і вулицями рідного міста до історичних пам'яток;
- організація акцій та флешмобів «Допоможи солдату», «Що я можу зробити для дитячого садочка»;
- проведення ярмарок;

- ігрова діяльність: дидактичні, рухливі, сюжетно-рольові «Порівняй героїв казки», «Що таке добре, що таке погано», «Східці доброти»;
- бесіди та розповіді «Мої обов'язки», «Права дитини», «Добрі та погані вчинки»;
- розв'язування задач на основі ілюстративних матеріалів;
- відвідування музеїв [57].

Визначаючи основи громадянського виховання в сучасному закладі дошкільної освіти, А. Харченко дає характеристику змісту громадянського виховання, який має складатися з роботи, спрямованої на формування патріотичних почуттів, поваги та толерантності в стосунках з іншими етносами, вибір дій та стратегій, які діятимуть в інтересах всього людства. Досліджуваний напрямок роботи також включає правовий та моральний аспекти, адже очевидно, що вони є складовими аспектами активної життєвої позиції та громадянської свідомості, що впливатиме на становлення правильної культурної поведінки дітей в різних ситуаціях [67, с. 88].

Отже, як бачимо, сучасна освітня діяльність здійснює роботу для громадянського виховання дітей дошкільного віку, яке має власні принципи, методи та прийоми, форми роботи. Її актуальність визначається сучасними умовами становлення України як вільної держави. Важливою умовою здійснення громадянського виховання є успішна організація підготовки педагогічного колективу, для чого керівництво установи визначає та організовує стратегічні напрямки роботи щодо підвищення якості роботи педагогічних кадрів.

Оскільки заклад дошкільної освіти є цілісною системою щодо здійснення роботи, спрямованої на виховання та розвиток дітей дошкільного віку, то ми погоджуємося з науковцями Л. Денякіною та Л. Поздняк, які акцентують увагу на ролі керівники в організації діяльності закладу та усіх учасників освітнього процесу. Безперечно, що директор ЗДО має виконувати планувальну,

організаторську, регулюючу, контролюючу та діагностичну функції для ефективної організації роботи педагогічного колективу щодо успішного навчання та виховання дітей як справжніх громадян соціуму. Знаходячись у пошуку та вивчаючи ефективні шляхи здійснення громадянського виховання, сучасний керівник повинен пропрацьовувати усі грані та усі рівні освітнього процесу. Зокрема, з точки зору дітей необхідно врахувати їх інтереси, здібності, вміння та навички. Враховуючи побажання, зауваження та пропозиції батьків, освіта повинна бути ефективною. Прислухаючись до педагогічних працівників не можна залишити поза увагою індивідуальний підхід, фізичні та психічні показники вихованців. Щодо управлінського аспекту, то в процесі формування справжніх громадян України важливим є робота кожного вихователя та індивідуальний ріст та розвиток кожної дитини [17, с. 20].

Підтвердження вищезазначених думок ми знаходимо у дослідженнях О. Березюк, яка також наголошує на важливості аналізу та використання індивідуальних характеристик кожного з учасників освітньої роботи, слід брати до уваги професійний рівень вихователів та інших спеціалістів, вміння організувати дітей під час різних заходів, їх готовність до додаткового навантаження та впровадження запропонованих інноваційних видів діяльності [1, с. 30]. Здійснюючи управління розвитком ЗДО для здійснення громадянського виховання дітей дошкільного віку директору слід спрямовувати роботу педагогічного колективу на творчий пошук та експериментальну роботу в закладі з метою вироблення стратегічного розвитку управління; забезпечувати заклад висококваліфікованими працівниками, тому необхідно планувати заходи щодо підвищення професійної майстерності педагогічних працівників; забезпечувати поповнення фондів (нормативно-правових та інструктивно-методичних документів, наукової, методичної, психолого-педагогічної літератури, електронних та друкованих засобів навчання, перспективних педагогічних досвідів тощо).

Поглиблена робота щодо здійснення громадянського виховання в ЗДО складається з кількох планомірних етапів діяльності, на яких ключова роль відводиться керівнику. Так, в процесі першого етапу, а саме становлення громадянського виховання, тобто усвідомлення потреби та визначення можливостей, директор ЗДО має виявити проблеми на основі з'ясування перешкод, що заважають досягненню цілей: мікродослідження, аналіз, визначення відмінностей між бажаним і досягнутим; відбувається формування потреби у змінах. Другий етап полягає у пошуку відповідного нововведення, тут необхідно організувати творчі групи вихователів і фахівців, розподілити між ними основні функції пошуку новацій на основі вивчення літератури та передового педагогічного досвіду. Наступний етап характеризується підготовкою інноваторів, що включає відбір і добровільне навчання учасників творчих груп за їх власним бажанням. Щодо розроблення і проектування нововведення, яке складається з формування мети, розроблення змісту, визначення критеріїв оцінювання технології, то директор вносить зміни у навчальний план, організовує проведення семінарів для знайомства з основними етапами роботи щодо здійснення громадянського виховання [67].

Звернувшись до напрацювань Хмельницького ЗДО №20 «Білочка», ми познайомились з їх досвідом роботи щодо даної проблеми. Так, у даному дитячому закладі здійснюють послідовну освітню роботу щодо громадянського виховання дітей, яка спрямована на розвиток майбутніх громадян України, які вибудуть життєздатними, національно-свідомими, патріотично-налаштованими. О. Бугаєва звертає увагу на те, що спочатку потрібно здійснювати підвищення фахової майстерності вихователів. Для цього керівництво ЗДО проводить ряд заходів з педагогічними працівниками:

- психолого-педагогічний тренінг «Любіть Україну, як сонце любіть...»;
- консультації, колективні перегляди занять з даної тематики;

- майстер-клас по виготовленню патріотичних прикрас;
- педагогічна рада «Розвиток та становлення національної самоідентичності та прояв любові до Батьківщини у дітей передшкільного віку»;
- проведення методичних диспутів щодо важливості організації роботи спрямованої на вирішення проблеми становлення громадянської свідомості у дітей старшої групи[10].

Працюючи над методичним аспектом громадянського виховання як пріоритету дошкільної освіти Л. Грицюк та М. Каратаєва на рівні керівників та методистів пропонують наступні теми методичного навчання за даною проблемою: «Громадянськість як інтегративна якість особистості», «Психологічні основи громадянського виховання дошкільників», «Формування у дітей початків громадянської свідомості», «Національні та загальнолюдські аспекти в духовному розвитку дитини дошкільного віку», «Шляхи розв'язання завдань громадянського виховання в умовах закладу дошкільної освіти», «Засвоєння дошкільником правил людського співжиття», «Компетентність дошкільника у напрямі соціального «Я» – важлива умова його особистісного становлення». Щодо наступного етапу роботи, то з вихователями вони визначають таку тематику заходів: «Зміст та засоби стимулювання громадянського виховання дітей дошкільного віку», «Ознайомлення з правами та обов'язками», «Формування пізнавальних інтересів як умова позитивного ставлення до оточуючої дійсності», «Пріоритетність становлення духовного самовизначення особистості», «Партнерське спілкування як засіб соціалізації» та ін. [14, с. 84].

Отже, ми бачимо, що керівництво ЗДО сприяє плануванню, розробці та реалізації громадянського виховання з дітьми дошкільного віку, забезпечує розширення теоретичних знань вихователів для майбутнього практичного

впровадження у роботі з дітьми та ефективній організації усього освітнього процесу.

Спрямованість роботи педагогічних працівників, пошук відповідей на необхідні запитання здійснюється за допомогою методичного кабінету та наявності у ньому нормативної бази, а також матеріально-технічного обладнання закладу чи групи. Наприклад, вивчення особливостей здійснення громадянського виховання з дітьми дошкільного віку вивчають та опрацьовують у сучасному ЗДО творчі групи, діяльність яких регламентується наступними нормативними документами: наказ керівника закладу дошкільної освіти «Про організацію роботи творчої групи». Дане положення є тим документом, який включає загальні положення, де зазначається, що воно розроблено відповідно до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Положення про дошкільний навчальний заклад, Статуту дошкільного навчального закладу, Типового положення про методичний кабінет ДНЗ; мета та основні завдання діяльності творчої групи; порядку створення та організації роботи творчої групи, алгоритму діяльності творчої групи, відповідальності творчої групи, документації та звітності творчої групи; плану роботи на навчальний рік; звіту про результати роботи творчої групи заслуховується на адміністративних нарадах при керівникові ЗДО; на підсумковому засіданні педагогічної ради заслуховують звіт керівника творчої групи про результати її роботи за минулий навчальний рік та перспективи подальшої діяльності; матеріалів роботи творчої групи, які представляють у вигляді аналітичних матеріалів, програм або їх складових частин, методичних рекомендацій, планів, конспектів тощо [21].

Щодо нормативної та матеріально-технічної бази закладу дошкільної освіти та групи, яку використовують вихователі у підготовці до безпосередньої роботи з кожною віковою групою, то вважаємо за доцільне здійснити їх конкретизацію. Так, Фастівський ЗДО №3 «Унава» визначає нормативно-

правову базу громадянського виховання, яка складає: «закон України «Про дошкільну освіту», Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, проєкт «Громадянська освіта – Україна», постанова «Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, постанова «Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді», ухвала IV Всеукраїнського форуму українців про дороговкази розвитку українського громадянського суспільства» [42].

Для успішного здійснення громадянського виховання, закладання основ громадянськості вихователі груп у сучасному освітньому просторі створюють розвивальне середовище. Загалом поняття «розвивальне середовище» за словами І. Карабаєвої було введено Дж. Равеном як простір розвитку компетентності, в тому числі і громадянської. Створивши розвивальне середовище для формування справжнього громадянина, вихователі сприятимуть самостійному вдосконаленню набутих знань, умінь та навичок в процесі самостійної діяльності, яка цікавить дітей. Тобто, ми можемо сказати, що будь-яке предметне, природне або соціальне середовище вдосконалюватиме та розвиватиме природні задатки кожного дошкільника [24, с. 4].

Розвивальне середовище сучасного ЗДО, яке сприяє здійсненню громадянського виховання, включає народознавчий куточок, бібліотеку творів, спрямований на формування справжнього громадянина, використання етнічних елементів, оформлюючи загальний інтер'єр групової кімнату чи закладу дошкільної освіти загалом, міні-музей українського побуту. Освітньо-методичне середовище повинне складатися з конспектів занять, сценаріїв свят, розваг, розробок ігор, бесід, художньої літератури для читання, а також необхідні ілюстративно-навчальні матеріали [40].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що громадське виховання є надзвичайно важливою частиною роботи з сучасними українцями дошкільного віку. Для досягнення поставленої мети потребують спільних зусиль вихователів, методиста, забезпечення матеріально-технічної бази, нормативно-правового супроводу. Керівник закладу спрямовує свою роботу для ефективної координації, планування, контролю, організації освітнього середовища, роботи в ЗДО з громадянського виховання. Тому вважаємо за необхідне розкрити детально її особливості.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

2.1 Система роботи з громадянського виховання в закладах дошкільної освіти

Громадянське виховання в сучасному закладі дошкільної освіти відіграє важливу роль для формування справжнього громадянина країни, особливо, зважаючи на останні події, що в ній відбуваються. Справжні громадяни своєї держави мають бути здатні побудувати такий соціальний інститут, який діятиме на основі принципів конституційної демократії та поваги до прав та свобод людини. Адже вільне, демократичне суспільство не може розвиватися без ефективної системи громадянського виховання. Окреслюючи виховання юного громадянина молодій країні як мету діяльності, успіху можна досягнути лише спільними зусиллями.

Усі учасники, які беруть участь в успішному становленню та здобуттю дошкільної освіти повинні чітко визначати та розуміти, якими громадянськими рисами має оволодіти кожна дитина сучасності та які риси характеру мають залишитися в пріоритеті в майбутньому, які сприятимуть реалізації кожної особистості в дорослому житті. Тому ми вважаємо, що робота в досліджуваному нами напрямку необхідно здійснювати при комплексному плануванні та системній її організації, яка має складатися з методичного аспекту на всіх управлінських рівнях, співпраці з батьками та, безумовно, безпосереднього освітнього процесу з дітьми. В контексті вивчення даного питання вважаємо за необхідне детально розкрити кожен з напрямків роботи. Для початку

розглянемо управлінський аспект, тому що результат процесу громадянського виховання залежить від того, як здійснюється управлінська діяльність у закладі дошкільної освіти, бо запорукою ефективної роботи в досліджуваному нами напрямку є високий рівень самостійної організації колективу ЗДО, вміння проявляти творчість та професійні потенціали педагогів, розуміння важливості орієнтації на дитину як центр освітнього процесу та сім'ї.

Успішне здійснення громадянського виховання в ЗДО буде успішним за умови достатнього теоретичного опрацювання його основ, забезпечення потрібного науково-методичного обґрунтування, урахування факторів різнобічного впливу, тобто ефективної роботи усіх ланок дошкільної освіти. Розглядаючи заклад дошкільної освіти, як цілісну систему, ми погоджуємося з науковцями, зокрема Л. Денякіною та Л. Поздняк, які акцентують увагу на тому що ефективність процесу громадянського виховання буде при здатності директора ЗДО виконувати усі свої управлінські функції, зокрема, він має вміти планувати, організовувати, регулювати, контролювати та, безперечно, діагностувати роботу колективу на науковій основі. Сучасний керівник повинен розглядати якість освітнього процесу багатогранно: з погляду дітей (інтереси, здібності, рівень розвитку), з погляду батьків (ефективність освіти); з погляду вихователя (результати індивідуального розвитку, психічне та фізичне здоров'я дітей); з погляду керівника (ефективність діяльності кожного педагога, індивідуальний прогрес кожного вихованця) [17].

Управлінська робота в ЗДО, яка включає як роботу директора, так і роботу методиста, має включати такі складові, як проблема громадянського виховання має міститися в змісті програми та плану роботи ЗДО; проведення практично-методичних нарад з обраного напрямку роботи; організація курсів та заохочення до самоосвіти для покращення професійного рівня педагогів, планування, організація та проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, зокрема для завідуючих та методистів на таку тематику, як: «Захист

інтересів дитини, забезпечення її прав, визнання повноцінною, повноправною особистістю», «Громадянське виховання особистості в умовах української державності», «Організація життя дошкільників за законами дитинства»; для вихователів ЗДО темами можуть бути «Зміст та засоби стимулювання громадянського виховання дітей дошкільного віку», «Формування правового світогляду дошкільника», «Формування пізнавальних інтересів як важлива умова позитивного ставлення дитини до оточуючої дійсності», «Соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку: особливості, показники та шляхи розвитку» [13].

Також важливими складовими є включення даного питання в роботу творчої групи для розробки різноманітних проєктів, пов'язаних з громадянським вихованням, які сприятимуть формуванню рис громадянськості у дітей дошкільного віку. Перш за все, варто звернути увагу на те, що робота творчої групи складається з організаційного етапу направлення вихователів на творчу та інноваційну діяльність, підвищення мотивації до обраної проблеми, визначення способів та шляхів вирішення проблеми громадянського виховання, правильний підбір методів та прийомів для роботи в освітньому процесі закладу дошкільної освіти; діагностико-концептуального – діагностика розвивального середовища, організації освітнього процесу в ЗДО; реалізація проблеми – розширення знань педагогів про громадянське виховання, її застосування в роботі з дітьми, формування вміння працювати групами, досягаючи спільного результату; підсумок роботи над проблемою – аналіз роботи творчої групи від початку до кінця [21].

Вивчаючи проблему громадянського виховання та освіти, творча група протягом навчального року може мати такий зміст роботи:

- складання проєкту «Громадянське виховання»;
- брейн-ринг «Виховання поваги до української мови, державної символіки»;

- тренінг «Формування поваги до моральних цінностей»;
- семінар «Сім'я як першооснова громадянського виховання»;
- практичне заняття «Виховання любові до рідного міста»;
- знайомство з досвідом роботи вихователя-методиста з питань правового виховання;
- вікторина «Толерантне ставлення до інших культур і традицій»;
- семінар-практикум «Управлінська діяльність з питань громадянського виховання».

Діяльність творчої групи, яка вивчає проблему здійснення громадянського виховання дітей дошкільного віку, повинна складатися з ряду важливих напрямків роботи. Підтвердження цьому знаходимо в дослідженнях О. Половенко. Звернемо увагу на те, що серед них: вивчення науково-педагогічної літератури з проблеми, узагальнення наявного досвіду; консультування з науковцями, досягання високої компетентності в суті проблеми, яку вивчають; розроблення моделей, схем, рекомендацій, порад щодо застосування на практиці досягнень науки; конкретизація практичних рекомендацій, розроблених науковцями, адаптація їх до специфіки роботи конкретного педагогічного колективу; апробація рекомендацій, розроблених на основі теоретичних положень, корегування їх у процесі практичного застосування, напрацювання власного досвіду з проблеми; поширення напрацьованого досвіду, демонстрування його широкому загалу педагогів, пропаганда у фахових виданнях; консультування педагогів під час підготовки й проведення семінарів-практикумів, педагогічних читань, науково-практичних конференцій тощо [46]. У додатку А пропонуємо орієнтовний план проведення круглого столу «Виховання громадянина» серед методистів, вихователів та учасників творчої групи.

Безсумнівно, варто також створювати та розповсюджувати передовий педагогічного досвіду творчих працівників, вихователів з цієї проблеми;

науково-методичне забезпечення, дидактичне з питань громадянського виховання; використання засобів масової інформації (зокрема, телебачення, професійні журнали та сторінки, особисті професійні та безпосередньо закладу дошкільної освіти веб-сторінки та інші ресурси) для поширення, висвітлення досвіду громадянського виховання та інші [13, с. 90].

Таким чином, узагальнюючи інформацію про управлінський аспект громадянського виховання в ЗДО, можна зробити висновок, що сплановані та розроблені методичні заходи забезпечуватимуть педагогів необхідною інформацією для роботи з дітьми та батьками, сприятимуть підвищенню їх професійної грамотності, а також систематизуватимуть наявні знання щодо їх роботи у досліджуваному нами напрямку. Зважаючи на ієрархічність системи освіти, варто детальніше розкрити особливості громадянського виховання з дітьми дошкільного віку.

Вихователь організовуючи систему роботи з громадянського виховання з дітьми дошкільного віку планує та проводить спеціально організовані освітні заняття, які повинні передбачати процес збирання, порівняння та зіставлення отриманих знань та інформації вихованцями. Вивчаючи ту чи іншу тему педагог проходить з дітьми три етапи освоєння знань: організаційний, практичний, підсумковий. Зокрема, детальнішу характеристику знаходимо у дослідженнях О. Рейпольської, яка організаційний етап визначає як такий, що забезпечує процес формування пізнавального інтересу для набуття нових знань дошкільниками; практичний характеризує практичними діями, які виконують діти, застосовуючи здобуту теорію та нову інформацію, а підсумковий – необхідний для осмисленого розуміння здобутих знань та трансформація їх у досвід, який можна буде згодом використати [50].

Варто відзначити, що спеціально організовані заняття в ЗДО характеризується цілеспрямованим вирішенням поставленої педагогічної мети, продуманого вибору ефективних та цікавих методів та прийомів для її

реалізації. Наприклад, з дітьми молодшого дошкільного віку ми рекомендуємо проводити заняття на таку тематику, як «Український національний посуд», «Як мишенята чемності навчалися», «Сім'я», «Федорине горе», «У гості до бабусі», «Завжди люби, оберігай природу», «Стежками бабусі Олени», «Ознайомлення з криницею», «Український віночок». З дітьми старшого дошкільного віку можна організувати заняття «Україна мила, краю мій чудовий», «Мандруємо Україною», «Моє улюблене місто», «Державні символи України», «Дошкільнята – ввічливі малята», «Український рушник», «День Перемоги», «Що погано, а що добре?», «Київ – столиця України». Зокрема, конспект заняття «Конституція України в моєму житті» наведено у додатку Б.

Плануючи освітню діяльність, спрямовану на здійснення громадянського виховання дошкільників, необхідно використовувати якомога більше різних методів та форм. Безперечно, важливим є спілкування педагога з дітьми, під час ранкового прийому, на заняттях, між ними, на прогулянці, у другу половину дня, коли вихователь аргументовано і зрозуміло пояснює ту чи іншу інформацію чи ситуацію. У дослідженні О. Стаєсної звертається увага на те, що створення та проживання ігрових ситуацій сприятиме не лише їх відтворення та обговорення, а й порівняння з реальним життям або з сюжетом різних творів. В ЗДО ефективним буде використання свят, розваг, театральної діяльності, екскурсії до музеїв, організації зустрічей з майстрами, умільцями, письменниками тощо, проведення народних ігор та використання іграшок, які сприятимуть прояву національних почуттів, що є частиною становлення громадянина власної держави. Від професіоналізму педагога, його педагогічного досвіду, вміння проявити творчість залежить ступінь здобутих знань, подача матеріалу та зацікавлення дітей [60].

Оскільки ігрова діяльність є провідною в період дошкільного дитинства, то ефективним буде використання «Склади картинку нашого краю», «Одягни ляльку в національний одяг», «Закінчи віночок», «Готуємось до бабусиних

іменин», «Поладнай казку», «Краса в довкіллі», «Чи добре ти знаєш себе», «Оціни вчинок», «Родинний скарб», «Упізнай друга за описом», «Дружня родина», «Краєзнавці», «Як я можу допомогти рідному місту?» тощо.

Можемо зробити висновок, що продумана та логічно пов'язана повсякденна діяльність дітей сприятиме здійсненню громадянського виховання. Цікавими для дітей будуть нетрадиційні форми роботи, до яких варто віднести роботу з етичними казками, подорожі до країни Милосердя, психотехнології, гімнастику почуттів, енергетичні вправи «Жива вода», «Серце на долоні», «Тепло рук друга», ігрові технології «Квітка доброти», «Дзвіночки совісті», «Промінчики людяності», створення ситуацій морального вибору, складання родового дерева, розгляд сімейних фотографій та інших родинних реліквій, діагностичні методики «Моя сім'я», «Я в магазині», театралізовані вправи «Прихід гостей» та ін..

Діти дошкільного віку мають наочно-дійовий, а згодом і наочно-образний тип мислення, тому для успішної організації здійснення громадянського виховання, самостійної діяльності дітей в досліджуваному нами напрямку, для досягнення поставленої мети потребує уваги також розвивальне середовище групи. Варто відзначити, що створення в закладі дошкільної освіти розвивального середовища є одним з першочергових завдань на сучасному етапі модернізації змісту та гуманізації цілей дошкільної освіти. Таке середовище має сприяти розвитку вихованців, створювати комплексні можливості для діяльності дітей та роботи педагогів.

Безперечно, розвивальне освітнє середовище повинно створюватися відповідно до певної мети та заохочувати дошкільників до виконання різної діяльності. Воно має містити в собі такі предмети, які поглиблюватимуть роботу педагогів та стимулюватимуть формування справжнього громадянина [60, с. 46].

Розвивальне середовище додатково сприятиме формуванню світогляду вихованців, сприятиме прояву почуттів та співпереживань, розвитку особистісних якостей, потреб в тій чи іншій інформації, знаннях, навичках. Тобто, вихователь повинен у процесі створення опиратися на особистісно-орієнтовану модель співпраці усіх учасників освітньо-виховного процесу для формування гармонійно-розвиненої особистості. Потрібно задовольнити інтереси вихованців щодо розвитку їх нахилів та потреб, використовуючи правило «Не поруч, не над, а разом». Підтвердження цьому знаходимо у статті О. Сас, яка досліджувала процес створення розвивального середовища для становлення життєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку [55].

Оскільки патріотичний напрямок роботи, вивчення рідного краю є елементом здійснення громадянського виховання, то відповідно досліджень І. Карабаєвої важливим елементом розвивального середовища буде створення педагогами української світлиці, перебування в якій дітей дошкільного віку заохотить вивчати незнайомі та цікаві речі, сприятиме появі позитивних почуттів. Цікавим елементом роботи в такому куточку чи кімнаті буде створення відповідного зовнішнього вигляду педагогів та вихованців, які одягатимуть вишиванки, прикрашатимуть волосся віночками, стрічками, а також використовуватимуть намисто [24].

Безумовно, створення у ЗДО міні-музеїв сприятиме здійсненню різноманітних видів діяльності з дітьми, які сприятимуть розвитку пізнавальних інтересів, дослідницьких вмінь та навичок, комунікативності. Організація екскурсій, розповідей, спостережень, ігор, бесід в міні-музеї стимулюватиме вихованців до пошуку цікавих запитань, відповіді на які задовольнятимуть дитячі інтереси. До експонатів музейного середовища можна включити фотокартки та фотоальбоми відповідної тематики, репродукції картин, українська вишивка (сорочки, рушники, плахти тощо), іграшки, декорації, посуд, колекції домашніх музеїв дітей, пізнавальна література [4].

Таким чином, предметно-розвивальне середовище групи, яке спрямоване на здійснення громадянського виховання може включати книги відповідної тематики, матеріали, обладнання необхідні для сюжетно-рольових ігор, народознавчий та куточок національних символів, а також альбоми, листівки, фотографії та репродукції картин рідного міста, села, селища, карту України, матеріали, необхідні для проведення морально-етичних бесід, наочний матеріал, необхідний для правової освіти тощо. Орієнтовний перелік матеріалу предметно-розвивального середовища ЗДО, спрямованого на громадянське виховання пропонуємо у додатку В.

Отже, відзначимо, що створити розвивальне середовище означає забезпечити найсприятливішу атмосферу в умовах закладу дошкільної освіти для прогресивного всебічного гармонійного розвитку особистості дитини дошкільного віку, зокрема і здійснення громадянського виховання. Саме у такому середовищі діти набувають більшого досвіду, розширюють своїх практичні вміння, сприяють реалізації своїх можливостей та набуттю життєвого досвіду, що є важливим при формуванні справжнього громадянина-патріота своєї країни.

Як окремий напрямок розробленої системи роботи щодо здійснення громадянського виховання у дітей дошкільного віку варто виокремити взаємодію з батьками. Тому що, коли вони працюють разом з вихователями для того, щоб заохотити та підтримати дітей, вони найкраще навчаються та освоюють різні вміння та навички. ЗДО потребує міцного партнерства з родинами, для того щоб дошкільники отримували однакову інформацію та однакові вимоги.

Важливо, щоб вони стимулювали та активно впливали на хід розвитку, навчання і виховання своїх дітей. Для цього в дошкільному закладі мають місце різні форми роботи з батьками: індивідуальні консультації, круглі столи, тренінги, лекції, анкетування, утворення консультаційних пунктів, папки-

пересувки, рукописні журнали, радіогазети, бесіди, батьківські збори, майстер-класи, виставки робіт дітей для батьків. У додатку Д подаємо перспективне планування співпраці з батьками щодо громадянського виховання дітей дошкільного віку. Ми вважаємо, що педагогам, взаємодіючи з батьками їх вихованців щодо педагогічної просвіти у сфері громадянського виховання варто звернути увагу на такі форми роботи, як:

- індивідуальні консультації психолога та вихователів: «Як здійснювати громадянське виховання дошкільника?», «Мораль і казка – як правильно читати?», «Права дитини»;

- тренінг: «Моя дитина – восьме чудо світу».

- круглий стіл на тему: «Як виховати справжнього громадянина України?».

- забезпечення батьків методичною літературою: Каплуновська О. М. «Добрі справи, гарні вчинки?», Скарі Р. «Місто добрих справ», Лопатіна О. О., Скребцова М. О. «Казки про чесноти для дошкільнят».

- анкетування «Дитина-дошкільник: новий підхід до діагностики сформованості громадянськості»;

- лекція «Роль мами і тата у процесі формування маленького громадянина, як фундамент майбутнього патріота власної країни».

- батьківські збори «Вплив стилів дитячо-батьківських відносин на громадянське виховання».

Отже, батьки є активними учасниками освітньо-виховного процесу в ЗДО, який спрямований на досягнення вимог БКДО, зокрема і формування громадян держави, починаючи з раннього дитинства. Тому вихователі повинні здійснювати роботу, яка сприятиме педагогічній просвіті батьків, та покращенню їх знань, умінь та навичок педагогічного спрямування, адже родина є фундаментом усіх якостей, навичок, вмінь, якими оволодівають діти дошкільного віку.

Підводячи підсумок даного питання, варто звернути увагу на те, що успішна робота по здійсненню громадянського виховання дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти буде ефективною, якщо вона буде відбуватися системно, вивчаючи це питання з методичної точки зору, здійснюючи батьківську просвіту та безпосередньо працюючи з дітьми. Проте така системна робота буде успішною при дотриманні певних умов, які потребують детальної характеристики.

2.2 Умови впровадження системи роботи з громадянського виховання в закладах дошкільної освіти

Впровадження різних форм роботи щодо здійснення громадянського виховання в закладі дошкільної освіти стає основою реалізації моделі формування справжнього громадянина держави, сприяє активній пізнавальній, комунікативній, продуктивній діяльності дітей, креативного мислення.

Запорукою успішного роботи є високий рівень внутрішньої самоорганізації педагогічного колективу, творчий інтелектуальний потенціали кадрового складу, орієнтація на дитину як центр освітнього процесу та сім'ї. Тому успішне впровадження запланованої системи роботи є важливим напрямком роботи сучасного ЗДО [39].

Для ефективного використання системи роботи з громадянського виховання в освітньому процесі ЗДО необхідне достатнє теоретичне опрацювання його основ, забезпечення потрібного науково-методичного обґрунтування, урахування зовнішніх та внутрішніх факторів ефективного функціонування у швидкозмінному середовищі, на достатньому рівні розроблення методики та технології застосування різних форм та методів, підготовка педагогічних кадрів, поінформованість батьків. Ефективною робота

буде за умови достатнього теоретичного опрацювання основ досліджуваної технології, забезпечення потрібного науково-методичного обґрунтування, урахування факторів різнобічного впливу, тобто ефективної роботи усіх ланок дошкільної освіти.

Відповідно до розробленої нами системи роботи з громадянського виховання в освітній процес закладу дошкільної освіти варто виокремити декілька стратегічних напрямків роботи, а саме управлінський, методичний, освітній та взаємодія з батьками, успішна реалізація яких потребує дотримання ряду умов для досягнення поставленої мети (рис.2.1).

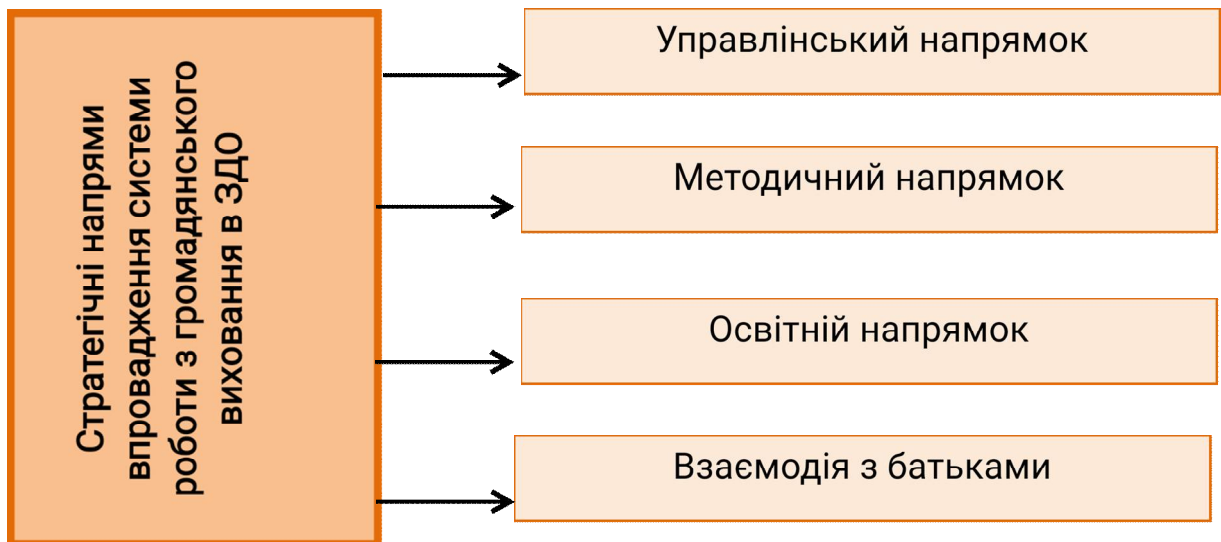

Рис. 2.2 Стратегічні напрями впровадження системи роботи з громадянського виховання в освітній процес ЗДО

В контексті представлених напрямів роботи, варто виокремити умови, яких варто дотримуватися для успішної реалізації спланованої системи роботи.

Так, управлінський напрямок роботи вимагає:

- вміння директора планувати, організовувати, регулювати, контролювати та діагностувати роботу колективу на науковій основі;
- керування роботою закладу на основі нормативно-правової бази;

- моніторинг та аналіз управлінської частини впровадження системи роботи з громадянського виховання в ЗДО.

Щодо першої умови реалізації управлінського напрямку роботи у впровадженні системи громадянського виховання, а саме вміння планувати, організовувати, регулювати, контролювати, діагностувати роботу колективу на науковій основі, то відзначимо, що оптимальне виконання всіх управлінських функцій необхідне для ефективного, планомірного та доцільного оновлення роботи ЗДО, освітнього процесу. Для успішного виконання своїх функцій директор вивчає кожен аспект роботи з точки зору дітей, враховуючи їх інтереси, задатки, розвиток; з точки зору батьків щодо ефективності освіти; вихователів, які дають характеристики виховання, розвитку та здоров'я дітей дошкільного віку; звісно ж і з погляду керівника, що потребує раціональної оцінки діяльності усіх педагогічних працівників та покращення розвитку кожного дошкільника, підтвердження чому знаходимо у дослідженнях Л. Денякіної та Л. Поздняк [45].

Модернізація освітнього процесу ЗДО потребує колосальної праці керівника для успішного виконання спланованої системи роботи. Так, учені М. Вудкок та Д. Френсис у своїх дослідженнях широко висвітлили питання діяльності керівника та його функцій. Адаптуючи їх до діяльності директора закладу дошкільної освіти, звернемо увагу на доцільність гуманізації педагогічної взаємодії, врахування факту рівноправності між усіма учасниками освітнього процесу; реалізація будь-якої системи роботи чи впровадження інноваційної технології має ґрунтуватися на конструктивному діалозі, вільному обміні думками та забезпеченням високої активності, ініціативності, творчості; оцінювати педагогічну діяльність на основі принципів особистісноцентризму, персоналізованих дій кожного, створення відчуття захищеності та безпеки, здатності реалізувати власний потенціал; передбачення та планування заходів, необхідних для підвищення компетентності вихователів та інших педагогічних

працівників; їх заохочення щодо створення науково-методичного забезпечення змісту освіти [11].

Щодо наступної умови – керівництво роботою ЗДО на основі нормативно-правової бази, використання якої є необхідною для успішної діяльності дошкільної освіти. Безперечно, директор має керуватися визначеною нормативно-законодавчою базою дошкільної освіти в Україні, а саме Законами «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Положенням про дошкільний навчальний заклад», «Статутом дошкільного закладу», різноманітними листами Міністерства освіти і науки України, що стосуються організації освітньо-виховного процесу, зокрема «Планування роботи закладу дошкільної освіти», «Про забезпечення якості освітнього процесу», «Щодо організації виховного процесу в закладах освіти» та ін., що стимулюватиме сучасний заклад дошкільної освіти працювати в результативному режимі, що в свою чергу стимулюватиме педагогічні колективи на постійний пошук продуктивних форм організації освітнього процесу, на практиці – це використання різних методів та прийомів роботи здійснення громадянського виховання дітей дошкільного віку.

Оскільки моніторинг та аналіз управлінської частини впровадження системи роботи з громадянського виховання в ЗДО є важливою умовою реалізації управлінського напрямку, тому що директор має враховувати особистісні якості усіх учасників освітнього процесу, їх професійний рівень, готовність вирішувати запропоновану проблему, впроваджувати нові види діяльності, позитивно реагувати на додаткове педагогічне навантаження. Дотримання цієї умови необхідне для того, що керівник, здійснюючи управління розвитком ЗДО що використання системи роботи з громадянського виховання, має спрямовувати діяльність на пошук творчих експериментів для того щоб досягнути мети стратегічного розвитку закладу, управління відповідно обраної мети; забезпечувати заклад висококваліфікованими працівниками, тому необхідно планувати заходи щодо підвищення професійної майстерності

педагогічних працівників; забезпечувати збільшення законодавчих, методичних, педагогічних фондів, які в своєму комплексі міститимуть різні нормативні документи, психологічну, педагогічну літературу, засоби навчання в паперовому та електронному вигляді, передовий педагогічний досвід педагогів тощо.

Тому наступним стратегічним напрямом є організація методичної роботи, над якою потрібно систематично працювати для досягнення поставленої мети в ЗДО. Вона є необхідною організаційною умовою для формування продуктивної діяльності педагогів, готовності їх до впровадження різних технологій та вирішення проблем виховання. Цей напрям має задовольнити запити педагогів щодо вдосконалення науково-методичної підготовки за умови принципів індивідуалізації та диференціації. Тому, варто звернути увагу на те, що методичний напрям здійснення громадянського виховання спрямований на підвищення педагогічної освіти вихователів, який потребує дотримання таких умов:

- застосування ефективних форм і методів у роботі з вихователями;
- розроблення методичних рекомендацій для педагогів та обговорення під час методичних годин;
- моніторинговий та діагностичний супровід роботи педагогів ЗДО;
- ведення методичної документації.

Методична робота над впровадженням системи роботи громадянського виховання з дітьми дошкільного віку складається з багато об'ємної роботи, якою керує вихователь-методист. Він спрямовує роботу усього колективу, або творчих груп вихователів до створення та розробки найбільш ефективних основних положень у роботі даного закладу і кожного педагога, рекомендацій, освоєння та використання у практиці роботи з дітьми дошкільного віку методів, планування та організації тематичних заходів, підбір необхідних технологій для досягнення поставленої мети та вивчення їх; обговорення запропонованих

рекомендацій на засіданнях методичних об'єднань та під час методичних годин, а також вироблення заходів щодо їх реалізації; організація взаємного відвідування відкритих заходів, вивчення та виконання вихователями та іншими спеціалістами запропонованих методичних рекомендацій щодо здійснення громадянського виховання; узагальнення та впровадження в практику роботи вихователів перспективного педагогічного досвіду, що включає цікаві, нестандартні, ефективні методи, прийоми, форми роботи з вихованцями; удосконалення методики аналізу відвіданих заходів керівником ЗДО, методичним активом; організація різноманітних методичних форм роботи з педагогами, наприклад, семінарів, лекцій, занять-консультацій для педагогів-експериментаторів; створення банку даних щодо реалізації системи громадянського виховання в освітній процес ЗДО; творчі звіти кращих вихователів за результатами роботи над проблемною темою [25].

Методична служба у межах реалізації системи роботи в освітній процес ЗДО з громадянського виховання має включати такі етапи роботи: складання перспективного плану впровадження технології на навчальний рік; складання схеми взаємодії вихователів, музичних керівників, психолога, інших фахівців у процесі роботи над проектом; добирання методичної, довідкової, енциклопедичної та художньої літератури відповідно вимог даної технології; складання та обговорення з усіма учасниками процесу поетапного плану роботи; консультування і навчання педагогів під час практичних тренінгів, семінарів; добір необхідного обладнання, матеріалів, посібників; контроль за здійсненням роботи та його учасниками; підбиття підсумків; узагальнення досвіду роботи [36, с. 54-57].

Важливою документацією при успішному впровадженні будь-якої системи роботи, в тому числі і з громадянського виховання, є вихователя-методиста, який по суті є заступником керівника дошкільного закладу. Вважаємо за необхідніше детальніше розглянути цю документацію. Отож,

діловий щоденник аналізу освітньо-виховного процесу, в якому вихователь-методист визначає приблизну тематику, об'єкти та параметри оперативного контролю, відповідно до яких фіксує у своєму щоденнику узагальнені висновки. Наступним документом є книга проведення консультацій, у якій фіксують тематика, методичні джерела, тези консультацій, адже коли вихователі розпочнуть роботу щодо здійснення громадянського виховання, у них будуть виникати питання, які потребуватимуть обговорення, пояснення тощо [25]. Плани проведення різних методичних форм роботи також відносять до обов'язкової документації. Вихователям дітей дошкільного віку важливим буде мати змогу переглянути методичні розробки; конспекти занять, матеріали з досвіду роботи, експериментальні дослідження, авторські розробки для досягнення поставленої мети – формування справжнього громадянина своєї держави. Для цього необхідно мати картотеку публікацій періодичних видань, методичної літератури, де педагоги можуть детальніше познайомитися із особливостями роботи з дошкільниками.

Отже, робота вихователя-методиста є важливою частиною реалізації спланованої системи роботи в ЗДО з громадянського виховання. Він є тим спеціалістом, до якого вихователі можуть звернутися за будь-якою проблемою, знайти відповіді на необхідні запитання, та відшукати потрібний матеріал в методичному кабінеті, який є джерелом педагогічної творчості.

Оскільки центром будь-яких педагогічних зусиль, пошуків, реалізації є дитина дошкільного віку, з якою потрібно здійснювати роботу для гармонійного розвитку кожної особистості, то потребує і розгляду освітній напрямок, який включає безпосередню роботу вихователів з дітьми, тому її варто планувати на основі таких умов:

- дотримання фундаментальних принципів виховання;
- мотиваційна, креативна, когнітивна, рефлексивна готовність вихователя здійснювати ту чи іншу діяльність;

- актуалізація життєвого досвіду дітей.

Розглядаючи детальніше умови здійснення громадянського виховання в освітньому напрямку роботи, варто підкреслити, що ефективність роботи закладу дошкільної освіти залежить від особистості педагога, його взаємин з дітьми. Сучасний педагог повинен постійно вдосконалюватися, іти в ногу з розвитком дошкільної освіти, вправлятися в оригінальних способах подачі дітям знань, вмінь та навичок, а також ефективно працювати з батьками та громадськістю. Запорукою успішної реалізації системи з громадянського виховання є рівень ерудованості вихователів, модерний погляд на навколишній світ, об'єктивна самооцінка, вміння проявляти педагогічний такт [1, с. 26].

На нашу думку, для того, щоб впровадити систему громадянського виховання, рекомендується педагогам використовувати теоретичні знання як основу для набуття практичних вмінь дітьми дошкільного віку. Тому необхідно здійснювати аналіз професійної літератури, знайомитися з цікавим та ефективним педагогічним досвідом інших вихователів; здійснювати організацію та планомірний процес розвитку дітей під час участі в практичній діяльності, застосовуючи картини, посібники, що допомагають дотримуватися діалогового спілкування, інтелектуальні карти, леп буки; звертати увагу на вирішення, обговорення, розгляд педагогічних ситуацій, що спрямовані на процес формування громадянина, а також ситуації які виникають в групі, між дітьми, дітьми і дорослими, між дорослими; об'єктивно оцінювати власну діяльність; використовувати виготовлені посібники в процесі проведення різних видів діяльності; поширювати освітні знання щодо громадянського виховання дітей серед батьківської громади та залучати їх до активного життя дитячого садка.

В діяльності педагога, під час вирішення різних педагогічних завдань, в тому числі і здійснення громадянського виховання нерідко виникають проблеми, які пов'язані з недостатнім рівнем їх готовності. Структура готовності до інноваційної діяльності за І. Дичківською, розглядається як

«сукупність мотиваційного, когнітивного, креативного, рефлексивного компонентів, які взаємообумовлені та пов'язані між собою» [15, с. 277]. Розглянемо детальніше компоненти готовності, над якими має працювати вихователь для успішної реалізації громадянського виховання.

Мотиваційний компонент є необхідним для формування та вираження усвідомленого відношення педагогічного працівника до здійснення громадянського виховання та його ролі у розв'язанні частини актуальних проблем педагогічної освіти. Цей компонент є основою, навколо якої відбувається процес формування інших якостей вихователя, що формується завдяки наявності професійних педагогічних інтересів та цінностей. Мотиваційний компонент забезпечує передумови для реалізації інших структурних компонентів готовності педагога. Наступний компонент – когнітивний, характеризується сукупністю інформації, що характеризує суть і специфіку громадянського виховання, його ознаки, а також вміння бути справжнім громадянином і проявляти його здатності в житті, даючи приклад для своїх вихованців. Він характеризує об'єм знань про громадянськість як таку. Щодо креативного компоненту, то він необхідний для того, щоб вихователь міг творчо та нестандартно підходити до реалізації поставлених завдань, вміти імпровізувати під час ситуацій, які виникають в освітньо-виховному процесі. Наявність рефлексивного компоненту сприятиме здійсненню аналізу педагогічними працівниками самосвідомості та власної діяльності, реалізувати який потрібно за допомогою розуміння самого себе, спроможності давати оцінку своїй діяльності, вміти трактувати та пояснювати свої дії, а також діяльність інших людей [15].

Безперечно, що взаємодія з батьками є елементом комплексної роботи ЗДО для здобуття вихованцями дошкільної освіти, здійснення громадянського виховання їх дітей, успішна реалізація чого потребує виконання таких умов:

- постійна педагогічна просвіта батьків, що сприятиме виявленню та подоланню їх труднощів з дітьми щодо громадянського виховання;
- врахування думки батьків у роботі з дітьми дошкільного віку;
- коригування засадничих принципів співпраці.

Для виконання цих умов необхідно виявляти думки батьків про доцільність громадянського виховання дітей дошкільного віку, що сприятиме ефективній реалізації вищезазначених умов, а також коригуванню системи управління даним процесом, виявленню труднощів у батьків під час реалізації системи роботи закладу дошкільної освіти щодо громадянського виховання [1, с. 37-38].

Щодо виявлення та подолання труднощів, то взаємодія з батьками може включати такі заходи, як анкетування «Комфортність навчання та виховання в дошкільному закладі», тестування «Ваше ставлення до громадянського виховання в дитячому садку», метою якого є виявлення рівня обізнаності батьків щодо даного питання. Для педагогічної просвіти батьків ефективними будуть збори «Громадянське виховання вдома як основа становлення майбутнього громадянина України». Для коригування системи управління процесу громадянського виховання рекомендуємо провести тренінг «Проблеми навчання, виховання і розвитку дітей в умовах становлення громадянськості», «Вироблення єдиних педагогічних вимог у сім'ї та закладі дошкільної освіти щодо здійснення громадянського виховання».

Підводячи підсумки, відзначимо, що для успішного впровадження системи роботи з громадянського виховання в закладі дошкільної освіти необхідна потужна взаємодія і успішна робота усіх стратегічних напрямків, які були описані вище, а саме: управлінський, методичний, освітній та взаємодія з батьками. Видно, що керівництво освітньої установи має ключову роль при впровадженні різних систем виховання та навчання саме на базі усього закладу, а не лише конкретної групи, тому вважаємо за необхідне розробити поради

керівникам щодо практичної організації громадянського виховання, як частини комплексної успішної та ефективної організації усього освітнього механізму.

2.3 Практичні поради керівникам закладів дошкільної освіти щодо організації громадянського виховання

Професійна діяльність директора спрямовується на злагоджену роботу усієї системи закладу дошкільної освіти, враховуючи кожного його учасника. Сучасний керівник є тим фахівцем, що працює в системі дошкільної освіти, постійно розвивається і самовдосконалюється, щоб бути прикладом для наслідування педагогам, володіючи знаннями про різні технології, якими можна поділитися в колективі, що згодом можна використати для педагогічної просвіти колективу в контексті досліджуваної нами проблеми.

Здійснення громадянського виховання дітей дошкільного віку, педагогічна просвіта батьків з даної теми, підвищення професійної майстерності педагогічних працівників має надзвичайно важливу роль, для успішного вирішення чого керівник має знати ряд тонкощів в управлінні закладом освіти. Для цього важливим є сформулювати та описати практичні поради директору ЗДО щодо організації громадянського виховання:

1. Перш за все, керівник є прикладом для наслідування в закладі дошкільної освіти, тому, плануючи працювати над проблемою громадянського виховання дітей дошкільного віку, будьте справжнім громадянином своєї країни. Для цього виконуйте обов'язки, поставлені державою перед вами, дотримуйтеся демократичних принципів життя. Намагайтеся практично оцінювати життєві ситуації та шукайте безконфліктний спосіб вирішення різних проблем, демонструючи при цьому своїм підлеглим, що усе можна вирішити за допомогою обговорення, висловлення власної точки зору, досягнення певного консенсусу. Демонструйте як педагогічним працівникам, так і дітям та своїм колегам із сфери освіти роль активної участі в соціальному

житті міста чи країни. Адже так важливо розуміти, що усі зміни починаються з себе.

2. Здійснення самоосвіти та постійного розвитку є запорукою успішного керівництва закладу дошкільної освіти. Для цього формуйте у своїй професійній стежині компетентності, необхідні для того, щоб бути повноцінним учасником демократичного суспільства та бути прикладом для наслідування педагогічному колективу. Будьте активним та готовим до дій учасником громадянського суспільства в особі директора ЗДО, який має цінувати людську гідність та поважати права людини, усвідомлювати наявність різноманітних культур, визнавати демократичності цінності як провідні у громадянському суспільстві, керуйте закладом на основі справедливості, відкритості до інших переконань, поглядів, відповідальності. Людина, яка володіє компетентностями громадянського суспільства використовує у своєму житті критичне та аналітичне мислення, вміє слухати та спостерігати, гнучка, адаптативна, комунікативна, розуміє себе, значення комунікації в суспільстві. Безперечним є те, що тільки справжній громадянин може ефективно організувати систему громадянського виховання в закладі дошкільної освіти.

3. Організуйте освітній процес так, що усі його учасники були зацікавлені досягненням успіху в організації системи громадянського виховання, його значенні та вплив на благо майбутнього суспільства. Пам'ятайте, що кожна людина повинна вміти комунікувати з іншими, щоб мати змогу порозумітися, бути відповідальною за себе та свої дії, вчинки та брати активну участь у різних обговореннях. Разом з тим кожен має вміти реалізовувати не лише свої обов'язки, а й права як повноцінний учасник громадянського суспільства, бажаючи збільшувати та берегти цінності своєї країни, такі як моральні, культурні, наукові для постійного становлення та розвитку демократичної держави.

4. Пам'ятайте, що перед сучасним спеціалістом стоїть завдання організувати свою професійну життєдіяльність в умовах, які постійно змінюються, ускладнюються, вимагають постійного доведення дієздатності отриманих професійних знань, умінь, навичок (ЗУН). В ситуації, коли відбувається безперервний розвиток технологій та вони стрімко впроваджуються в практику, працівнику недостатньо традиційних ЗУН з основ наук. Нерідко буває так, що пройшовши курс навчання, педагог прийнятий на роботу в заклад освіти, змушений заново оволодівати професією. Сьогодні важливо забезпечувати нову якість професійної освіти, добиватися того, щоб спеціаліст володів професійною життєздатністю. В цьому йому має допомогти постійна педагогічна самоосвіта, успішна реалізація якої забезпечуватиметься керівництвом ЗДО, що передбачає використання потенційних можливостей в процесі освіти; організацію навчання, в тому числі і орієнтованого на розуміння значення організації та реалізації систем громадянського виховання дітей дошкільного віку; становлення в процесі освіти нових форм громадянського досвіду, які можуть стати формуючою основою життєдіяльності, опираючись на який в процесі отримання професійної освіти, майбутній фахівець отримає базу знань які має передати дітям та ефективні методи та прийоми досягнення поставленої мети.

5. Намагайтеся створити такий заклад освіти, в якому вихователі хотітимуть самореалізовуватися, а діти із задоволенням його відвідуватимуть. Такий ЗДО повинен базуватися на дотриманні демократичних цінностей, праві вибору, партнерських відносинах між учасниками освітньо-виховного процесу. Професійний розвиток педагогічних працівників, регулярне вдосконалення їх знань, умінь та навичок сприятиме ефективнішій роботі з вихованцями. Чому важлива побудова освітнього процесу на базі демократичних цінностей? Тому що вони і будуть тим міцним фундаментом, на основі якого відбуватиметься процес реалізації системи громадянського виховання дітей дошкільного віку.

Основа цих цінностей полягає у формуванні демократії, сприяння розвитку та набуттю принципів поведінки та виокремлення ролі головних орієнтирів демократичного суспільства, що необхідне для розуміння значення демократії в житті кожного індивіда. Тому пам'ятайте, що сучасний успішний ЗДО повинен базуватися на основі громадянськості та громадянської позиції, педагогічної компетентності та відповідальності, свободи дій та рішень у визначених освітніх межах, гідності та моральної автономії, громадянських комунітарних цінностей, тобто асоціативних тощо. Використовуйте педагогіку партнерства, оскільки усі учасники освітнього процесу – діти дошкільного віку, батьки, вихователі та інші педагогічні працівники взаємодіють між собою для того щоб досягнути поставленої мети – формувати всебічно та гармонійно розвинену особистість дитини.

6. Для здійснення громадянського виховання обов'язково визначте основні засади, напрямки роботи, змісту, форм та методів громадянської освіти. Для успішного планування системи роботи вивчайте, узагальнюйте та впроваджуйте досвід інших педагогів. Зокрема, ми рекомендуємо відвідувати різні освітні заходи, брати участь у семінарах директорів та методистів, школі керівника, бути учасником творчої групи, ознайомлюватися та аналізувати публікації інших керівників ЗДО у фахових журналах, інтернет-виданнях та інших доступних ресурсах. Щодо безпосередньої роботи в закладі дошкільної освіти, то звертайте увагу на проведення педагогічних рад, семінарів-тренінгів, педагогічних годин, займайтеся самоосвітою, активно співпрацюйте з іншими соціокультурними об'єктами, з батьківським колективом, здійснюйте моніторинг освітньо-виховного процесу, результативності проведеної роботи, якості використання того чи іншого педагогічного інструментарію. Визначені закладом напрямки роботи щодо здійснення громадянського виховання проводьте у чотири етапи. Спочатку здійснюйте підвищення рівня професійної компетентності педагогів з проблем обраної теми, далі сформуєте методичне

забезпечення для педагогів. І наостанок контролюйте, діагностуйте, моніторте та аналізуйте роботу в колективах з дітьми та батьками. Уся ваша робота має дати можливість педагогічному колективу закладу дошкільної освіти формувати особистість дошкільника як громадянина України за допомогою застосування цілеспрямованого виховання, процесу соціалізації, становлення високолюдських та моральних якостей.

7. Управлінську діяльність здійснюйте на основі законодавчо-правових засад, тобто робота ЗДО має базуватися на основі різних документів та витягів з них. Так, будуючи систему роботи з громадянського виховання з дітьми дошкільного віку законодавчим базисом оберіть Декларацію прав дитини, Конвенцію про права дитини, Конституцію України, закон України «Про охорону дитинства», Національну доктрину розвитку освіти, Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), Концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепцію виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Національну програму патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства та інші нормативно-правові акти, що стосуються обраної теми роботи.

8. В управлінській діяльності використовуйте різноманітні інноваційні та традиційні методи організації ефективного функціонування організації. Зокрема, ми вважаємо, що потребують уваги такі, як тайм-менеджмент, тімбілдінг, паблік рілейшн, аналоговий метод, критеріально-матричний, консультації, бесіди, наради, збори, опитування, анкетування, мозковий штурм, дерево рішень, інструктування, аналіз документації, публікаційний метод, само менеджмент, рефлексія тощо

Підводячи підсумок даного питання, відзначимо, що ефективна робота керівника закладу дошкільної освіти щодо здійснення громадянського

виховання сприятиме злагодженій роботі усього ЗДО, адже він є зразком для наслідування педагогам та забезпечує системність у роботі виконуючи управлінські функції. Успішна реалізація системи громадянського виховання з дітьми дошкільного віку залежить від діяльності в необхідному руслі. Формуючи справжнього громадянина у педагогів необхідно використовувати сукупність теоретичних та практичних основ, які забезпечують процес становлення соціального громадянського образу життєдіяльності людини та які реалізуються через систему різних видів освіти, які мають соціально-професійний статус.

Розкриваючи особливості організації системи роботи в закладі дошкільної освіти з громадянського виховання ми розробили систему роботи з громадянського виховання в ЗДО, яка включала управлінський аспект роботи, методичний, освітній та роботу з батьками; розглянули та охарактеризували умови впровадження системи роботи з громадянського виховання, щодо діяльності керівника, методиста, вихователів з дітьми та батьками, особливості впровадження розробленої системи роботи на різних напрямках діяльності закладу. Важливим є ведення документації директора закладу, яке допомагає правильно скерувати діяльність працівників для успішної роботи. Також ми з'ясували, що керівник закладу дошкільної освіти має спрямовувати роботу так, щоб вихователі також займались самоосвітою, вивчали методичну літературу для досягнення поставленої мети з дітьми дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження щодо управління системою роботи закладу дошкільної освіти з громадянського виховання дають підстави зробити такі висновки:

1. Розкривши теоретичні засади громадянського виховання в закладах дошкільної освіти було визначено, що громадянське виховання є важливою складовою виховного процесу, яке спрямоване на формування громадянськості, як якості справжнього громадянина власної країни. Було проаналізовано напрями роботи науковців, серед яких здійснювалося дослідження проблеми громадянського виховання під час освітнього процесу у вищій школі, загальноосвітніх навчальних закладах та закладах дошкільної освіти. Задля структурування напрямів вивчення проблеми громадянського виховання проаналізовано дослідження П. Волошина (виховання громадянськості у молодших школярів), В. Бутенка (громадянське виховання студентів вищих технічних навчальних закладів), І. Скоморовська (громадянське виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства) та інших, які слугували науковою основою для даного дослідження. Вивчення наукової літератури, тлумачних, педагогічних словникових джерел дозволив визначити та осмислити основні дефініції проблеми, а саме громадянське виховання, громадянськість, громадянин, громадянська свідомість, громадянська позиція. Описані провідні напрями роботи у сфері громадянського виховання (виховання патріотичних почуттів, громадянської гідності, поваги, гордості за свою країну) та принципи його здійснення (гуманізації, демократизації, самостійності, систематичності, культуровідповідності), а також функції (аксіологічну, психологічну, комунікативну, пізнавальну, організаційну, креативну) громадянського виховання. Розкрито негативні моменти, які відбуваються під час

громадянського виховання. Здійснено аналіз нормативно-правових документів (БКДО, програми розвитку, навчання та виховання) щодо вимог та змістового навчання здійснення громадянського виховання.

2. Аналіз фактичного стану проблеми організації громадянського виховання в закладах дошкільної освіти дозволив охарактеризувати педагогічну роботу та визначити проблему вирішення і організації громадянського виховання в сучасному закладі дошкільної освіти. На основі вивчення досвіду роботи ЗДО України, які займаються даною проблемою, було описано компоненти громадянського виховання (патріотичне, моральне, правове, соціальне), використання різних форм роботи (заняття, вечори, екскурсії, ярмарки, акції, флешмоби, бесіди, ігри) з дітьми дошкільного віку, вплив керівника ЗДО на здійснення громадянського виховання (організація форм роботи з вихователями: тренінги, консультації, майстер-класи, педагогічні ради, методичні диспути) та методичне забезпечення з проблеми (створення розвивального та освітньо-методичного середовища в групі та закладі).

3. Розроблено систему роботи з громадянського виховання в ЗДО, яка включила такі напрямки роботи: управлінсько-методичний, освітній та взаємодія з батьками. Управлінський напрямок роботи включав роботу директора та методиста, спеціально створених творчих груп, які працюють задля ефективної реалізації роботи у сфері громадянського виховання. Зокрема, це проведення різних тренінгів, семінарів, вікторин, практично-методичних нарад, створення проєктів, організація курсів, конференцій тощо, що сприятиме забезпеченню педагогів необхідною інформацією для роботи з дітьми та батьками, сприятимуть підвищенню їх професійної грамотності, а також систематизуватимуть наявні знання щодо їх роботи у досліджуваному нами напрямку. Відповідно до освітньої діяльності – було охарактеризовано спеціально-організовані заняття в ЗДО з дітьми кожної вікової групи, ігрову діяльність та інші форми роботи, зокрема використання свят, розваг, театральної

діяльності, екскурсії до музеїв, організації зустрічей з майстрами, умільцями, письменниками тощо, створення ситуацій морального вибору, складання родового дерева, розгляд сімейних фотографій та інших родинних реліквій, проведення народних ігор та використання іграшок, які сприятимуть прояву національних почуттів. Висвітлено роль створення предметно-розвивального середовища у закладі освіти та, безпосередньо у кожній віковій групі, з'ясовано, що у такому середовищі діти набувають більшого досвіду, розширюють своїх практичні вміння, сприяють реалізації своїх можливостей та набуттю життєвого досвіду. Описано взаємодію з батьками як напрямок здійснення громадянського виховання дітей, сконцентровано увагу на формах роботи з батьками (індивідуальні консультації, круглі столи, тренінги, анкетування, утворення консультаційних пунктів, папки-пересувки, бесіди, батьківські збори, майстер-класи, виставки робіт дітей) та їх ролі у ході освітньо-виховного процесу.

4. Виокремлено та обґрунтовано умови впровадження системи роботи з громадянського виховання в ЗДО відповідно до виокремлених стратегічних напрямів роботи – управлінський, методичний, освітній, взаємодія з батьками. Умовами управлінського напрямку впровадження визначено такі умови, як вміння директора виконувати управлінські функції, керуватися нормативно-правовою базою, здійснювати моніторинг та аналіз управлінської роботи. Методичний напрямок вимагає планомірної та систематичної організації методичної роботи, розробки методичних рекомендацій, моніторинговий та діагностичний супровід вихователів, застосування різних форм роботи з педагогами. Освітній напрямок передбачає дотримання фундаментальних принципів виховання, усесторонню готовність вихователя здійснювати освітню діяльність, актуалізація життєвого досвіду дітей. Для реалізації напрямку взаємодії з батьками було визначено такі умови – педагогічна просвіта батьків, добір ефективних засадничих принципів співпраці з ними, активна роль батьків у вихованні дітей.

Таким чином, мети дослідження досягнуто та всі завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк В. С., Рудік О. А. Інноваційні технології в ДНЗ. Харків: Основа, 2017. 224 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
3. Бурдейна І. В. Завдання громадянського виховання в розбудові демократичної держави. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес* : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф., м. Харків, 8-9 квітня 2014 р. Харків, 2014. С. 255-256.
4. Бутенко В. Громадянське виховання студентів як пріоритетний напрям діяльності вищого технічного навчального закладу. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. Вип. 9. С. 18-26.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.
6. Вербицька П. В. Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2010. 41 с.
7. Вознюк А. А. Громадянське виховання як фактор становлення особистості дитини дошкільного віку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Педагогічні науки*. Глухів, 2021. Вип. 1. С. 105-113.
8. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2007. 605 с.
9. Волошин П. Виховання громадянськості молодших школярів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2010. 21 с.

10. Вугаєва О. Г. Громадянське виховання дошкільників. Громадянське виховання особистості. В. І. Войтенко, Л. А. Гицюк, М. І. Каратаєва. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. 112 с. С. 86-88.

11. Вудкок М., Френсіс Д. *Розкутий менеджер*: навчальний посібник / за ред. О. Є. Кузьміна. Львів: Видавництво Львівська політехніка, 2009. 168 с.

12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

13. Грицюк Л. А., Каратаєва М. І. Громадянське виховання особистості: методичні аспекти. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. 112 с.

14. Громадянське виховання особистості / В. І. Войтенко, Л. А. Грицюк, М. І. Каратаєва. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. 112 с.

15. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.

16. Дем'яненко О. О. Проблема громадянської освіти і виховання особистості: історико-філософський аспект. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Серія: Педагогічні науки*. Глухів, 2012. Вип. 20. С. 273-276.

17. Денякіна Л. М. Нові підходи до управлінської діяльності в ДНЗ. Київ: Освіта. 2007. 48 с.

18. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1970. Т. 2. 551 с.

19. Дука Т., Журавко Т. Громадянсько-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 1. С. 64-68.

20. Желанова В. В. Суб'єкт суб'єктна взаємодія вихователя і вихованців як засіб самореалізації особистості. *Педагогічний часопис Волині*. Луцьк, 2016. № 2. С. 71-76.

21. Зайцева Т., Юрчик Н. Діяльність дошкільного навчального закладу в режимі інноваційного розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 328 с.
22. Каплуновська О.М, Кичата І. І., Палець Ю. М. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 72 с.
23. Капустін С. В. Практична парадигма громадянського виховання особистості. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. № 2. С. 34-42.
24. Карабаєва І. Сучасні підходи до понятійно-термінологічного забезпечення процесу створення розвивального освітнього середовища ДНЗ. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 31. С. 129-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_31_27 (дата звернення: 28.07.2018).
25. Керівництво дошкільним навчальним закладом: Інформативно-методичні матеріали на допомогу керівникові дошкільного навчального закладу / упор.: Н. Майор, Ю. Манилюк, М. Марусинець, О. Тимофеева. Тернопіль: Мандрівець, 2010.
26. Кизенко В. Громадянська освіта і виховання – основа громадянського суспільства. *Педагогічні дослідження*. 2015. № 1. С. 34-37.
27. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Шлях освіти*. 2000. № 3. С. 7-13.
28. Концепція громадянської освіти в Україні. *Інформаційний бюлетень*. 2000. Вип. 2. С. 8-10.
29. Корнєщук В., Полянцева К. Управління закладом освіти та шляхи його вдосконалення. *Наука і освіта*. 2012. № 1. С. 27-29.
30. Кузава І., Ланевич Н. Педагогічні умови підвищення ефективності громадянського виховання дітей дошкільного віку. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. №3. С. 31-36.

31. Куса Т. М. Музеї закладу освіти – осередки національно-патріотичного виховання та громадянської освіти. *Педагогічний пошук*. 2021. № 4. С. 76-81.

32. Кучинська І. О. Актуалізація досвіду виховання громадянськості дітей і молоді у проекції на сучасні завдання громадянського виховання. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 13. С. 86-92.

33. Кучинська І. О. Основні напрями розвитку ідей громадянського виховання учнівської молоді в умовах сьогодення. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 11. С. 56-63.

34. Лисенко І. В. Громадянське виховання дітей дошкільного віку. *Нива знань*. 2015. №3. С. 36-39.

35. Луценко І. Виховуємо громадянина. *Дошкільне виховання*. 2015. № 4. С. 9-13.

36. Методичний кабінет у дитячому садку / упор. Т. Вороніна. Київ: Шкільний світ, 2008. 128 с.

37. Михайличенко О. В. Теоретичні основи громадянського виховання. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2013. №47. С. 46-49.

38. Молчанова А. Деякі проблеми громадянського виховання учнів. *Проблеми педагогічних технологій*. Луцьк, 2000. № 3. С. 170-175.

39. Назаревич І. С. Значення інноваційних технологій в управлінні розвитком дошкільного навчального заклад. *Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівників навчальних закладів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 29 берез. 2016 р.)*. Житомир, 2016. С. 316-322.

40. Національно-патріотичне виховання в закладі дошкільної освіти. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/2212-nationalno-patrotichne-vihovannya-u-zaklad-doshklnno-osvti> (дата звернення: 18.12.2022).

41. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / за заг. ред. Т. О. Піроженко. Київ: Українська академія дитинства, 2017.

80 с.

42. Патріотичне виховання як складова громадянського виховання. URL: http://fastiv-dnz3.edukit.kiev.ua/nashi_tradicii/ (дата звернення: 18.12.2022).

43. План заходів з національно-патріотичного виховання дошкільників, святкування Дня Незалежності України та Дня прапора на 2022/2023 н.р. URL: http://dnz77.edu.kh.ua/patriotichne_vihovannya/ (дата звернення: 16.12.2022).

44. Поздняк Л. В., Лященко М. М. Управління дошкільною освітою Київ: Академвидав, 2009. 432 с.

45. Поздняк Л. М. Нові підходи до управлінської діяльності в дошкільних навчальних закладах. Київ: Просвіта, 1997. 47 с.

46. Половенко О. В. Творчі групи в системі методичної роботи: метод. посіб. Кіровоград: Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. В. Сухомлинського, 2008. 74 с.

47. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Київ: Академвидав. 2006. 456 с.

48. Про затвердження базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2021 р. №33. 38 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 10.12.2022).

49. Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2022-2023 навчальному році: лист Міністерства освіти і науки України від 14.09.2022 р. № 1/10686-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-pereliki-navchalnoyi-literaturi-ta-navchalnih-program-rekomendovanih-ministerstvom-osviti-i-nauki-ukrayini-dlya-vikoristannya-v-osvitnomu-procesi-zakladiv-osviti-u-20222023-navchalnomu-roci> (дата звернення: 10.12.2022).

50. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування. Education and Care» / В. А. Воронов, К. В. Ковальчук, Н. В. Піканова, О. Д. Рейпольська та ін. Київ: ФОП В. Б. Ференець, 2021. 130 с.

51. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан; за заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2017. 256 с.

52. Рашидов С. Ф. Виховання громадянськості та патріотизму як цінностей громадянського суспільства. *Духовність особистість: методологія, теорія і практика*. 2011. Вип. 3. С. 107-117.

53. Рашидов С. Ф. Теоретико-методологічні аспекти виховання громадянськості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 6. С. 133-142.

54. Рогальська Н. В. Громадянське виховання дітей дошкільного віку на засадах використання проєктної технології. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. Запоріжжя, 2021. № 74. С. 139-143.

55. Сас О. О. Створення розвивального середовища в дошкільному навчальному закладі як умова формування життєвої компетентності дітей 6-7 річного віку. *Сучасний дошкільний заклад: середовище для розвитку* : навч.-метод. посіб. / упоряд.: М. І. Каратаєва, О. А. Денисова, Л. А. Грицюк. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2012. С. 17-22.

56. Серік М. В. Громадянське виховання: теоретичний та історичний аспекти. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 38. С. 80-84.

57. Силко В. П. Громадянське виховання дошкільників. URL: <http://myrgorod.pl.ua/news/gromadjanske-vyhovannja-doshkilnykiv> (дата звернення: 16.12.2022).

58. Сковорода Г. С. Пізнай в собі людину. Львів : Світ, 1995. 528 с.

59. Скоморовська І. Громадянське виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства. *Обрії*. 2014. № 1. С. 89-91.
60. Стаєнна О. О. Громадянське виховання дітей старшого дошкільного віку. *Рідна мова*. 2014. №8. С. 53-57.
61. Стаєнна О. Традиції рідного краю як засіб громадянського виховання дітей старшого дошкільного віку. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип.47. С. 283-288.
62. Стаєнна О. О. Формування громадянських якостей дітей дошкільного віку. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2011. №20. С. 259-265.
63. Сухомлинська О. В. Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого – до нових акцентів і наголосів. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 5-13.
64. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори : в 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 283-582.
65. Ткаченко Л. Г. Громадянське виховання дітей дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 1. С. 130-135.
66. Федяєва В. Сім'я як носій цінностей громадянського виховання. *Вісник Львівського університету. Серія педагогіки*. Львів, 2006. Вип. 21. С. 146-152.
67. Харченко А. Основи громадянського виховання в дошкільному закладі. Громадянське виховання особистості. В. І. Войтенко, Л. А. Гицюк, М. І. Каратаєва. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. 112 с. С. 86-88.
68. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: наук.-метод. посіб. Київ: ПП «Медіана», 2004. 60 с.
69. Щодо методичних рекомендацій до оновленого Базового компонента дошкільної освіти: лист Міністерства освіти і науки України від 16.03.2021 р. № 1/9-148. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-metodichnih->

rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti

(дата

звернення: 28.11.2022)

70. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова; / наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

71. Якубенко В. Від народознавства – до свідомого патріотизму. Дошкільне виховання. 2002. № 8. С. 12-13.

ДОДАТКИ

Додаток А

Орієнтовний план-конспект проведення круглого столу

Тема: Виховання громадянина

Мета: узагальнити напрацювання педагогів з теми «Громадянське виховання і освіта»; вправляти в оцінці правильності розв'язання проблеми; стимулювати практичне застосування знань за темою.

Учасники круглого столу: методисти, керівники методичного об'єднання вихователів дошкільних груп, члени творчої групи.

План

I. Вступне слово

Громадянське виховання – це виховання, спрямоване на формування особистості, яка відповідально ставиться до власних громадянських обов'язків, глибоко усвідомлює, що від дій її залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу і держави в цілому.

Кожен, хто причетний до виховання дітей, має чітко визначити для себе, яким він хоче бачити свого сьогоднішнього вихованця, які риси мають бути пріоритетними в його характері, з чим він увійде в його доросле життя.

В. О. Сухомлинський писав «Громадянське виховання – ніби найтонший різець, яким працює скульптор. Доки він лежить на столі, доки він не в руках майстра – це ще не інструмент, а лише шматок металу. Інструментом, який відтворить найтонші риси одухотвореного людського обличчя, він стане лише, коли потрапить до рук справжнього скульптора. Тож нехай торкнуться до цього шматочка металу лише мудрі руки майстра. Тримайте різець подалі від кустаря».

II. Питання бесіди за «круглим столом».

1. Актуальність громадянського виховання в умовах розвитку української державності.

2. Значення музейної педагогіки в громадянського житті.

III. Бліц-інтерв'ю.

1. У чому полягає сутність громадянського виховання?
2. Сформулюйте мету громадянського виховання.
3. Розкрийте зміст громадянського виховання дошкільнят.
4. З якого віку у якій формі Ви рекомендуєте здійснювати громадянське виховання?
5. Ваші найвагомші досягнення з теми, над якою працювали.
6. Яке місце Ви відводите в громадянському вихованні особистості педагога?
7. Яким Ви бачите громадянина України?
8. Ваша оцінка роботи творчої групи.
9. Пропозиції щодо роботи творчої групи на наступний рік.

IV. Виставка матеріалів творчої групи.

Додаток Б

Конспект заняття «Конституція в моєму житті»

Програмовий зміст: дати знання про основний закон України та значення Конституції в житті людини. Виховувати любов до своєї Вітчизни – України, її рідної мови, повагу до державних символів. Спонукаати старанно виконувати свої обов’язки.

Матеріал: Конституція, віршовані рядки.

Хід заняття

*Облітав журавель сто морів, сто земель,
Ми спитали в журавля: «Де найкраща земля?»
Журавель відповідає: «Краще рідної немає!»*

П. Воронько

- Діти, ми народилися і живемо на такій чудовій мальовничій землі, в нашій славній Україні.

- Тут народилися і жили наші прапрадіди, прадіди, тут живуть наші діди, батьки, тут корінь українського народу, що сягає сивої давнини. Любов до нашої неосяжної Батьківщини починається з любові до рідного порога, стежки дитинства, до мудрості народної, з легенди, пісні, казки.

- Зараз я вам запропоную кросворд який треба розгадати

По вертикалі: найбільше місто.

По горизонталі: назва землі, на якій ми живемо.

- Так , молодці. Впорались. І, дійсно, сьогодні мова піде про чарівну землю, назва якій Україна.

- Я розповім Вам сьогодні про Конституцію. Як ви думаєте, що таке Конституція? (відповіді дітей)

- Уявіть собі, що люди раптом стали поводитися, як кому захочеться, без всяких правил. Водії – заїжджати на тротуари, пішоходи – бігати серед

машин, літаки – стикатися в повітрі, поїзди- на коліях. На роботу приходити в різний час.

- Життя змусило людей виробити багато різних правил і ми зустрічаємося з ними на кожному кроці.

- Приходимо в садочок – правила для дітей, приходимо у школу – правила для учнів, у транспорті – для пасажирів. Ми виходимо з вами на прогулянку і теж дотримуємося правил поведження на природі.

- Діти, давайте пригадаємо ці правила (Відповіді дітей).

- Дуже суворі правила дорожнього руху. Коли ти йдеш вулицею – ти пішохід і зобов'язаний виконувати правила дорожнього руху.

- Але є правила обов'язкові для усіх громадян країни –дорослих і дітей, робітників і селян, учителів та учнів. Це такі правила, що встановлюють порядок у всій державі, визначають обов'язки кожного громадянина та його права. Ці правила затверджує Верховна Рада України – найвища влада в країні. Називаються такі правила державними законами. Отже, Конституція – це основний закон держави.

- Україна – це наша держава. Вона має свою Конституцію, тобто правила за якими живуть українці.

Дитина читає вірш:

Конституцію вивчаю,

Її знаю й пам'ятаю.

Конституцію буду знати,

Користуватися нею і поважати.

- Громадяни, перебуваючи під захистом держави, беруть на себе певні обов'язки, а держава гарантує їм права, свободи, необхідні для нормального життя.

- Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України.

- Діти, тепер ви знаєте, що таке Конституція України. А якими словами ви можете сказати про Україну? (Відповіді дітей).

- Так, Україна – це отча земля, рідний край, де ви народились. Ми повинні любити свою Батьківщину. Вона в нас одна.

Діти читають вірш:

У всьому світі – кожен знає –

Є Батьківщина лиш одна.

І в нас вона одна єдина

Це наша славна Україна.

Щоб цвіла Україна моя,

Ми даємо обіцянку нині.

Вчитись так, щоб набуті знання,

Пригодились моїй Батьківщині.

Додаток В

Перелік дидактичних об'єктів, необхідні для здійснення громадянського виховання у дошкільних групах :

- ляльки в українському народному вбранні та вбранні народів світу (для старших груп);
- український посуд – горщики, макітри, глечики тощо;
- зразки виробів народних умільців – іграшки із соломи, лозяні кошики, писанки, рушники, шкіряні торбинки, металеві прикраси тощо;
- національні іграшки – музичні дитячі (сопілки, дзиги, свищики), ляльки-мотанки тощо;
- зразки національного одягу (для площинних та об'ємних ляльок) – вишиванка, плахта, шаровари, віночок тощо;
- альбоми – «Українські казки» з ілюстраціями, «Рідне місто», «Українські козаки» тощо;
- тематичні дидактичні ігри;
- фонотека, відеотека – українські казки, пісні, інструментальні твори тощо.

Добірки ілюстрацій, альбоми, папки з українознавства :

- державні символи України – зображення державної символіки України, роздруковані орієнтовні бесіди про неї тощо;
- національні символи України – зображення національних символів України, добірка відповідних віршів, казок та легенд тощо;
- визначні дати України – відповідні ілюстрації;
- митці України – портрети видатних українських літераторів, художників, музикантів;
- декоративний розпис – зразки українського розпису з різних регіонів;

- народні ремесла України – зображення зразків вишивки, плетіння, кераміки, писанкарства тощо;
- побут українського народу – зображення різних видів іграшки, національного одягу, предметів інтер'єру тощо;
- українські свята та обряди – зображення святкування та його атрибутів;
- козацтво України – портрети гетьманів, зображення атрибутів козацького побуту.

Наповнюваність державною символікою:

- Державний Прапор України
- Малий Державний Герб України
- Текст Державного Гімну України

Додаток Д

Перспективне планування співпраці з батьками щодо громадянського виховання дітей дошкільного віку у молодшій групі

№	Форма роботи	Тематика
Вересень		
1.	Групові батьківські збори	Адаптація дитини в дошкільному закладі. Анкетування «Моя дитина»
2.	Виставка методичної літератури	Патріотичне виховання змалку
3.	Практичне заняття	День народження буває один раз на рік
Жовтень		
1.	Батьківський ринг	Кожна дитина має свої права. Я б вчинив(ла) так
2.	Відкрите заняття	Без верби й калини нема України
3.	Групова консультація	Як виховати хорошу дитину
Листопад		
1.	Батьківський всеобуч	Цікаво знати. Традиції народів світу
2.	Розвага	Родин, родина – від батька до сина
3.	Тестування	Чи гарні ви батьки?
Грудень		
1.	Практичне заняття	Навчаємо граючись
2.	Групова консультація	Маленька господинька – привчаємось до праці з раннього віку
3.	Випуск альбому-естафети	Без коріння саду не цвісти
Січень		

1.	Круглий стіл	Розберемось разом, що заважає дітям бути вихованими
2.	Родинний вогник	Традиції нашої сім'ї
3.	Батьківський всеобуч	Цікаво знати. Звичаї народів світу
Лютий		
1.	Усний журнал	Моя Батьківщина – єдина у світі
2.	Відкрите заняття	Моя сім'я
3.	Посиденьки	Колискова мого дитинства
Березень		
1.	Родинний міст	Виховні проблеми сучасної сім'ї. Обговорення проблем виховання дітей
2.	Практичне заняття	Граймося з дитиною всією родиною
3.	Групова консультація	Сім'я святиня духу людського. Роль бабусі в сім'ї
Квітень		
1.	Батьківський всеобуч	Цікаво знати. Як виховують патріотів.
2.	Тестування	Чи гарні ви батьки? Ставлення батьків до розвитку особистості дитини
3.	Відкрите заняття	Світле свято Великодня
Травень		
1.	Розвага	Мамо любя, добра, мила
2.	Виставка сімейних творчих фотографій	Моє місто
3.	Групові батьківські збори	Дружні взаємини дорослих і дітей в сім'ї – основа громадянського виховання

Виконала студентка
2 курсу групи ЗПВШ-81
« ____ » _____ 2023 р.

Підпис

Наталія ГОЛУБ

Ініціали, прізвище

Робота допущена до захисту:
завідувач кафедри
к.пед.н., доцент
« ____ » _____ 2023 р.

Підпис

Світлана КУТОВА

Ініціали, прізвище